

HOMO SCIENS

Специално издание на Съюза на учените в България
по проекта U*NIGHT, финансиран от Европейската комисия
в рамките на FP6 'Researchers Night 2006'

Уважаеми читателю,
Учените и изследователите срещат уважение в обществото, но хората често ги смятат за странни, живеещи в други измерения, едва ли не идващи от друг свят. За някои те са ексцентрици, побелели старци, които се затварят по цял ден в лабораториите или се ровят в книгите...

Каква е истината обаче?

Учените са хора като нас, имат различен произход, разностранни интереси, широка гама от желаниа и цели. Едно ги отличава от обикновените хора – техния вечно търсещ ум, отдадеността им на науката и търсенето на отговори на безброй въпроси.

Със специалното издание на Съюза на учените в България – в „HOMO SCIENS“, представяме портрети на някои български учени: имена от миналото и от новата история; откриватели; дарители; жени учени; фамилии, свързани с науката и културата; млади хора, осъзнали удовлетворението да откриеш или създадеш нещо ново, да надзърнеш в бъдещето; учени – стихотворци; анекдоти за учени и т.н. Постарали сме се да представим учените извън популярните стереотипи – надяваме се, да се убедите в това сами! Разбира се, с тези имена не се изчерпва списъкът на българските учени, достойни да намерят място в настоящото издание. Съюзът на учените в България ще направи всичко възможно да го продължи и в други издания.

Защото ученият създава знания, създава блага, които повишават качеството на живота на всички граждани. Такива са не само представените тук учени – те не са изключение, а само потвърждават, че българските учени са широко скроени, достойни хора, способни на лишения в името на науката, които заслужават доверието и признанието на обществото. Та нали учените „са критерият за културата на страната, която ги създава. Те са гордост не само на университета, но и на самия народ, на цялото човечество. Затова културните народи отдават голяма почит на учените си.“ (Георги Николов. Нашите учители. Младежки физико-математически вестник, бр. I, №6, 1932)

Нощ на учените 2006

Варна – Русе – София – Стара Загора

22 септември 2006 г.

Като продължение на дейностите, посветени на учените през 2005 г., Европейската комисия инициира организирането на 22 септември 2006 г. на Нощ на учените.

Целта на всички прояви в Европа е да представят учените в по-различна светлина от тази, в която обществеността обикновено ги вижда и възприема – пред научна апаратура или компютри, в лаборатории и научни зали или на конференции и симпозиуми... Важно е хората да имат възможност да разговарят с учените, да се запознаят с тяхната работа и приноса ѝ за обществото и икономиката, да се срещнат с учени – поети или музиканти, както и да се забавляват с тях.

В България, в рамките на проекта U*NIGHT, консорциум от Клуб „Млади таланти“ и 5 университета – Софийски университет, Русенски университет, Тракийски университет и Техническите университети в София и Варна, със съдействието на Съюза на учените в България и Съюза на физиците в България, организира на 22 септември в София, Русе, Варна и Стара Загора „Бал на учените“ и редица събития:

- Детска забава с учени
- Постижения на учените – включва изложби за постижения на учени и прожектиране на филми
- Научно кафене – ще даде възможност на учени и бизнесмени да се срещнат и дискутират с участниците по въпроси от науката, техниката и тяхната кариера
- Посещение на университетски лаборатории и музеи
- Предаване по телевизията – предаването Хай Тек по Нова телевизия ще включи 2 предавания, посветени на Нощта на учените 2006
- Вестник „HOMO SCIENS“ – специално издание на Съюза на учените в България.

Информация, снимки, рисунки, произведения на учени и др. ще бъдат публикувани на:

Сайта на проекта U*NIGHT
<http://www-it.fmi.uni-sofia.bg/U-NIGHT/>

Националният портал за мобилност на учените
<http://www.eracareers-bg.net>

Софийски университет "Св. Климент Охридски"
Център по технологии на информационното общество
Тел.: (+359 2) 971 35 09, <http://www-it.fmi.uni-sofia.bg/cist/>

БЪЛГАРСКИ НАУЧНИ ШКОЛИ 2

„ФАМИЛИИТЕ“ В НАУКАТА 3

ПОРТРЕТИ ОТ НАЧАЛОТО НА ХХ ВЕК 5

ОТКРИВАТЕЛИ 7

УЧЕНИ – ДАРИТЕЛИ 9

ПОРТРЕТИ ОТ ХХ ВЕК 10

ЖЕНИ В НАУКАТА 12

МЛАДИТЕ В НАУКАТА 15

УЧЕНИ – СТИХОТВОРЦИ 17

КЪМ УЧЕНИТЕ – С УСМИВКА 19

Сред имената на българските химици, които се произнасят с уважение от световната научна общност, с особена почит се произнасят тези на Иван Н. Странски и Ростислав Каишев - основателите на българската физикохимична школа.

Основоположникът на съвременната физикохимия у нас и на българската физикохимична школа Иван Странски произхожда от известна българска възрожденска фамилия от град Калофер. В потвърждение на фамилията си той обича да пътува из чужбина, където поддържа връзки с много учени. Проявява интерес към науката и изкуството и от философска гледна точка. Членува в клубове на интелектуалци, като „Клуб 39“ в София и „Ротари клуб“ в Берлин, където изнася интересна лекция за особеностите на творчеството в точните науки и изкуството. Рано придобива международна известност и признание. Забележителните му постижения в областта на образуването и растежа на кристалите и други явления, свързани с кристализационните процеси, както и огромното им влияние за развитието на сродни научни дисциплини му създават забележителен международен авторитет и прозвището „Майстор на кристалния растеж“. На името на проф. Странски са наречени два научни института - Института по физикохимия на Техническият университет в Западен Берлин и Института по металургия в Оберхаузен.

Иван Странски е забележителен човек. Притежава завидна научна интуиция и фантазия, и способността да намира най-простия път за решаването на проблемите. Най-ценното му качество е уменията да увеличи младите хора, студенти и учени. С тях той разработва проблеми, останали трайно в науката, например широко използвания днес механизъм на **Странски-Кръстанов** за изоморфния растеж на кристалите, работата му с Тотоманов върху т.нар. „Оствалдово стъпално правило“ и др. Ростислав Каишев е студент в трети курс, когато Странски го запознава със своите идеи във връзка с разработването на молекулярно-кинетичната теория за строежа на кристалите. Наскоро след това в немското списание „Zeitschrift für physikalische Chemie“ излиза първият им общ труд „Върху равновесната форма на хомеополярните кристали“. През 1934 г. заедно публикуват в същото списание още пет статии, които допринасят съществено за количественото изграждане на молекулярно-кинетичната теория за зараждането и растежа на кристалите. Оттогава съвместната им работа продължава повече от 20 години и имената им остават завинаги свързани като ав-

ИВАН Н. СТРАНСКИ И РОСТИСЛАВ КАИШЕВ – ОСНОВАТЕЛИТЕ НА БЪЛГАРСКАТА ФИЗИКОХИМИЧНА ШКОЛА

*Ст.н.с. д-р Венелин Енчев,
секция „Химия и фармация“ към СУБ*

*На академик Ростислав Каишев по случай неговата
90-годишнина, с искрено уважение и благодарност*

Поема за един учител и неговите ученици

В началото те бяха двама:
Каишев, Странски – дума няма
работеха в тандем чудесен,
за да решат проблем нелесен.
Решат ли го, да кажат те
кристалът, значи, как расте!

А после Странски го напусна,
но Ростислав не се отпусна
и вместо соло да засвири,
той ученици си издири
и ето че побит бе кола
на най-прочутата ни школа!

Е, вярно, че при таз сполука
такваз една излезе клюка:
“Че всички физикохимици
били заклетни пияници
и уж, че млади, пък и стари,
били изпечени женкари!”

Но нека друг да преценява
дали е права тази слава!

Едно е ясно днес обаче:
че зад Каишев бодро крачи
не жалка банда смотаняци
а армия отбор юнаци!

А пък до тях във строен ред
пристъпва дамския отред,
от амазонки все напети,
що сили мерят със мъжете,
че знае се, и те са всички
на шеф Каишев ученички!

И всеки гледа и се диви
как хем са умни, хем красиви
и ни завиждат, не разбрали я
тази разкошна аномалия!

А то е ясно отнапред:
първо, Каишев е естет,
второ, е прозрял без грешка
таз проста истина човешка:

“И в най-сериозната наука
без хубави жени е скука!”
Какви кадърни ученици!
член-корове, академици,
професори и асистенти
и ст.н.с-та и доценти...

Такава стана тя играта,
яйце да хвърлиш сред тълпата,
ще падне върху учен млад
със първокласен докторат.

Така! Тогава беше ясно
кога по-зле, кога прекрасно,
кога ругаеше ни шефа,
кога пък карахме си кефа,
но, общо взето, бе спокойно
и се представяхме достойно,
че нашия кормчия стар
бе либерален господар
и само със авторитет
държеше Института в ред.

А времето кога изтече
Каишев мъдро тъй ни рече:
“По-млади на престола слагам,
аз вече само ще помагам!”

И пак във тази сграда, тука
вирее нашата наука.
И пак, макар че сме във криза
наука влиза и излиза.

А как ще бъде занаят?
Каква ще е съдбата наша?
Дали кат' по масло и мед?
Дали ще се забърка каша?
Дали ще правиме наука,
или наука бе дотука?
Не е напълно ясен тоз
трагикомически въпрос!

Но казват, че по върховете
разумни, уж, били мъжете
и няма да допуснат значи,
потокът наш да се затлачи
и бистрата река кристална
да се превърне в бара кална.

Е, видим ще, ако сме живи,
кой прав е и кои са криви!

С това приключва таз поема
по проста и логична схема:
Поклон на почит и възхита
пред нашия любим учител!

27 февруари 1998 г., София

*Ст.н.с. I ст. дхн Александър Милчев
Институт по физикохимия – БАН*

тори на съвременната теория за равновесието и растежа на кристалите. С течение на времето учител и ученик стават най-близки приятели за цял живот.

През 1958 г. Каишев поема организирането на Института по физикохимия в БАН. По-късно неговите ученици организират институти с по-специализиран профил, Централна лаборатория за електрохимични източници на ток и Централна лаборатория по фотопроекти към БАН. Той беше един от първите учени, на които БАН закупи персонален компютър. Близко 80-годишната му възраст не беше пречка акад. Каишев да го използва на едно добро ниво.

По времето на тоталитаризма, когато научните контакти с цивилизования западен свят са прекъснати и традицията в много от науките е унищожавана, във физикохимията той успява да я запази. Запазва я, защото един от критериите, които той внушава на своите ученици, е: *“Няма национална наука. Тя е само една – световната”*. Свързаното с неговото име развитие на науката показва, че и в трудните български условия може да се постигне успех, който да е водещ в световен мащаб и който да определи развитието на цели научни области за продължителен период.

Каишев обича планината и още от детските си години става турист. Като студент и асистент прекарва летните и коледните ваканции по планините Витоша, Рила и Пирин и обикновено посреща Коледа и Нова година на някоя планинска хижа, най-често на хижа „Мусала“. Става един от учредителите на Българския планински клуб през 1929 г. Участва и в организирането на Планинската спасителна служба.

Неговото голямо хоби е била музиката. Като ученик е свирил добре на пиано, но като студент се отказва от свиренето. Притежавал е много богата фонотека – над 400 грамофонни плочи, аудиокасети и компактдискове, както и известни енциклопедии по история на музиката.

Иван Н. Странски живее почти 40 години в чужбина, но остава до края на живота си българин. Той не забравя нито Родината си, нито родния си език, нито своите ученици в България. Живота си той завършва в София, на българска земя – в страната, в която през периода 1927-1941 г. прави най-значителните си научни открития, донесли му световна слава.

Р. Каишев напусна този свят на 94-годишна възраст през 2002 г. Академичната общност изгуби един благороден човек, изключителен учен и преподавател, съхранил научната традиция, заложена от Иван Н. Странски, и оставил след себе си многобройни ученици и последователи.

В началото на изминалия ХХ век един български учен биолог постига успехи и признание в развитието на световната научна мисъл. Изследванията на Методий Попов в различни сфери на биологията дават съществени научни приноси и привличат вниманието на известни имена в биологичната наука. Специалистите, работещи в различните сфери на биологичната наука, и до днес могат да намерят в неговите идеи съкровищница от ценни мисли и научни прозрения. Те звучат много съвременно и актуално и сега.

Изучавал е естествени науки във Физико-математическия факултет на Софийския университет в периода 1900-1904 г. В творческата среда, създадена от именити учени преподаватели, той започва своята научна дейност и публикува първия си научен труд. В продължение на няколко години - веднага след дипломирането си, специализира и сътрудничи на известни учени в Европа като Р. Хертвиг в Мюнхен, А. Вазерман в Берлин, в Пастъровия институт е работил и с И. Мечников. Натрупал знания, умения и вече изграден учен, той влага всички усилия за развитието на научните изследвания и висшето образование по биология в нашата страна. Формулира задачите на общата биология и издава втория в света учебник по обща биология за студенти. През 1920-1921 г. е ректор на Софийския университет, през 1941-1942 г. е декан на Медицинския факултет при Софийския университет. Заедно с научните си изследвания той има значителна обществена и дипломатическа дейност. От 1923 до 1931 г. е пълномощен министър на България в Германия. През 1947 г. е избран за редовен член на БАН, а от 1948 г. до смъртта си през 1954 г. е директор на новосформирания Институт по биология към БАН.

За Методий Попов е характерно благотворното съчетание на умението да провежда прецизна и оригинална експериментална работа със способността му да

ЗА НАУЧНОТО НАСЛЕДСТВО НА АКАД. МЕТОДИЙ ПОПОВ

**Ст.н.с. | ст. дбн Нина Бакърджиева,
председател на секция „Теоретична и
еволюционна биология” към СУБ**

интерпретира и обобщава получените резултати, да вижда цялостното явление. А неговите лекторски умения, културата на поведение, деликатността в отношенията с хората, както и неговата постоянно будна обществена съвест са оставили траен отпечатък в спомените на поколения биолози, медици, ветеринари и др.

Основните научни постижения на М. Попов са в четири главни насоки, където създава сериозни изследователски школи. Пионерни са разработките му в област-

та на цитофизиологията, неговите изследвания върху съотношението ядро/цитоплазма са признати и широко цитирани от такива видни учени като Д. Прескот (САЩ), Л. фон Берталанфи (Австрия), също във Франция, Япония и др. Широко известна и дискутирана е неговата теория за стимулацията на жизнените функции с нейните фундаментални и практически аспекти. Съществени са и резултатите от многогодишните проучвания върху расовата принадлежност на българския

народ. Неговите идеи за характерните белези на явлението живот са актуални и днес.

Научното творчество на Методий Попов получава широко признание в международните научни среди. Конкретен израз на това е удостояването му с наградата „Котениус” на Пруската академия на науките в Берлин, избирането му за член на Германската академия на естествоизпитателите „Леополдина” в Хале и на Чехословашката земеделска академия в Прага.

Методий Попов остави трайна следа в биологичната наука. Отстоявал е твърдо своите научни убеждения във всички времена. Като човек и гражданин е защитавал справедливостта и личното човешко достоинство, като пламенен родолюбец е пазил и работил за интересите на своя народ. За поколенията остави и спомена за един достоен българин и родолюбец, човек с будна съвест за проблемите на обществото, отстояващ твърдо своите научни и граждански позиции.

„По-малко известно е, че той (М. Попов - бел. ред.) е бил симпатизант и сътрудник на македонския войвода Яне Сандански и воден от патриотични подбуди участвал в аферата „Мис Стоун”. Това е акция за издействие на средства от американската мисия в София в полза на подготвящото се въстание. Американката мис Стоун е отвлечена и за да бъде освободена, а не ликвидирана, условието е да се плати. Сумата е получена. Методий Попов изпълнява важната роля да пренесе кореспонденцията по случая в американската мисия в София...

Във връзка със студентските вълнения ректорът на Университета проф. Богдан Филов свиква всички декани на факултетите и ги задължава да обърнат внимание на случващото се и да вземат мерки това да се спре, защото вреди на интересите на родината. Методий Попов взема думата и му казва: „Г-н Филов, вие ни поканихте, за да слушаме вашите нареждания. Държа да ви кажа, че за мен студентите са правоспособни граждани и могат да реагират срещу неправдите, независимо дали са в България или в чужбина. През цялото време ни оставихте прави, което накърнява нашето достойнство. Затова аз повече не мога да стоя на тази среща”. И напуска.

...Методий Попов никога не загубва независимостта на своите убеждения и поведение.

Един ден в кабинета му влиза изтъкнат ботаник, по-късно академик, с молба да подпише предложението на Съюза на научните работници за осъждане на земеделския водач Никола Петков на смърт като народен враг. „Но този въпрос се решава от съда, а не чрез подписи”, възразява Методий Попов. „Но аз вече ви подписах”, на свой ред реагира събеседникът му. В този момент Методий Попов силно избухва: „Вие сте фалшифицирали моя подпис! Вън! Веднага напуснете!”

В друг случай, на едно от заседанията в Големия салон на БАН той говори с гласа на науката, освободен от всякакъв политически натиск. Неговото изказване не се посреща с особено задоволство, и председателстващият акад. Тодор Павлов грубо реагира. Методий Попов слиза от трибуната и с висок глас казва: „Вие можете да ми отнемете академичното положение, професурата, доктората, но Методий Попов ще си остане!”

(Акад. Радой Попиванов. Спомен за Методий Попов. Сп. Наука, бр. 4, 2006)

"ФАМИЛИИТЕ" В НАУКАТА

ЦАНЕВИ – ЕДНА ЕМБЛЕМАТИЧНА ФАМИЛИЯ ЗА БЪЛГАРСКАТА НАУКА И КУЛТУРА

Петра Ташева

На края на ул. „Оборище” в София, зад два големи ореха, се издига триетажен дом с паметна плоча, на която пише, че тук от 1922 г. е живял и творил акад. Георги Цанев заедно със съпругата си Пенка Цанева - Бленика. На почтенската кутия са изписани още имената на четирима професори: акад. Румен Цанев - син на Г. Цанев; Николина Цанева - негова съпруга; чл.-кор. Милена Цанева - дъщеря на Г. Цанев, и Иван Пенев - съпруг на Милена. Тук живеят още дъщерите и внуците на Румен Цанев и проф. Николина Цанева, които са доайени на голямата фамилия - емблематични за българската култура и наука.

ГЕОРГИ ЦАНЕВ е един от най-изявените български литературни

критици, който с ярко и сигурно перо следи внимателно творците на България в периода от 1922 г. до

смъртта си през 1986 г., когато си отива в патриаршеска възраст (91-годишен). Към българската лите-

ратура той подхожда взискателно, справедливо, без конюнктурни съображения. Талантът му на проникновен литературен критик се ръководи само от качествата на създадените творби, като винаги има почит към най-високите образци на световната и нашата литература.

Домът на литературния критик Г. Цанев и на съпругата му, известна с литературния си поетичен псевдоним БЛЕНУКА, е културно средище, което събира не само многолюдния род Цаневи, но и почти всички поети, писатели, художници и композитори у нас в периода 1920-1990 г. Списанието „Изкуство и критика”, което изда-

продължава на стр. 4

продължение от стр. 3

ВЕЧНОСТ

Ще минат хиляди и хиляди столетия
И пак ще има някаква вселена.
Ще има пак звезди, слънца, планети,
Ще бъде пак със взрив родена.

И пак ще има някъде във нея
Планета мъничка, захвърлена сама...
И пак на нея хора ще живеят,
Ще я наричат „нашата Земя“.

Ще бъдем там и ти, и аз! И както тук,
Аз знам, че ще се срещнем там бездруго!
Но ти ще мислиш, че съм друг,
И аз ще мисля, че си друга.

Обаче знай - това ще е измама!
Били сме някога, ще бъдем пак!
Във вечността ще бъдем двама!
Не знам къде, кога и как...

Природата не може да изтрие
Каквото е постигнала със нас!
Във всеки атом тайната се крие
Да може някой някога да каже „Аз!“

Да има „аз“ и „ти“ не може да се губи!
Да има мисъл, чувства и стремеж!
И някой в някого да може да се влюби!
Не можеш вечното да отречеш!

**Акад. Румен Цанев. Живот.
Изд. къща Диагнозис Прес, 2003.**

ват съпрузите, е не само автори-
тетна трибуна на големите ни
творци, но и верен ориентир
за израстването на творци-
те ни по пътя към истинско-
то изкуство. Георги Цанев
доказа убедително, че лите-
ратурната критика е изкус-
тво. Сред сложния лабиринт
от противоречия в българската
литература той правилно и убедително
показва блясъка на „старото
злато“ в творбите на българските
класици.

Бленика - обаятелната и
интелигентна домакиня в
дома на Цаневи, нежна и
любвеобвилна майка, ува-
жителна и грижовна снаха,
е съпричастна на всички жи-
тейски радости и неволи, на
творчески успехи и терзания
на своя съпруг, на челяд,
на приятели, на колеги. Тя
е и верен помощник на съп-
руга си в неговата издател-
ска дейност. Нежната душа
на поетесата Бленика е раз-
крита в найните книги „Бре-
гове“, „Бяла птица“, „Сре-
бърни ръце“ и други, в кои-
то основни чувства са обич-
та към хората, към роден
дом, родна земя. Тя е и та-
лантлива преводачка от
славянските езици.

МИЛЕНА ЦАНЕВА, из-
расла в дом - храм на кул-

турата, науката и литературата,
още в началото на своя академи-
чен път гради себе си сериозно,
усърдно, наследила не само та-
лант, но и трудолюбие от имени-
тите си родители. Тя се изявява
категорично с надарен усет, с ве-
рен поглед на изследовател, със
свой собствен стил. Вродената ѝ
чувствителност, изследователска-
та ѝ страст ѝ помагат да работи
редом с родителите си на попри-
щето литературно и да бъде тях-
на съратничка и гордост. Многого-
дишните ѝ занимания с литератур-
ните творби на Вазов я правят не-
гов компетентен изследовател, за
което през 2000 г. ѝ е връчена наг-
радата „Вазов“, а за цялостното си
творчество е удостоена с орден
„Стара планина“ и най-високото
държавно отличие - орден „Стара
планина“.

РУМЕН ЦАНЕВ е първородни-
ят син на Георги и Пенка Цаневи.
Професор, академик, основател
и дългогодишен директор на
Института по молекулярна биоло-
гия към БАН, член на Academia
Euroarea (Лондон) и на редица
международни организации, той
е голям наш учен - генетик, с мно-
го приноси в изследването на
структурата на генетичния апарат,
в „разкриването на езика на при-
родата“ - ДНК. Автор на над 200
научни труда в областта на цито-
химията и биохимията на нукле-
иновите киселини, той написа и

две книги със стихове, в които се
откри нежната му душа на човек,
влюбен в живота, в науката и в
литературата. Полиглот, той рабо-
ти в много световни университети,
чете лекции като гост-професор,
но е и добър преводач - на-
скоро излезе преводът му на „Фа-
уст“ от Гьоте. Учен като Румен Цанев
е гордост за българската наука.

Дъщерите на Р. Цанев също са
изявени специалисти: Светла е
художник-реставратор, консерва-
тор в Националния исторически
музей, а Ирина е молекулярен биолог,
шеф на лаборатория в
University College of London.

Внуците: Марина - завършила
колеж в Англия, учи в България
във филиал на Portsmouth
University, а Румен е завършил тех-
нология на материалите и също
върви по пътя на науката.

В тази фамилия снахите и зет-
товете също се „омагьосват“ от
литературата и се изявяват като
творци. Така е и със съпруга на
Милена Цанева - професорът по
гинекология д-р Иван Пенев, кой-
то наскоро издаде три стихосбирки
и доказа, че е талантлив поет.

За тази фамилия важи мисълта
на Шекспир от „Макбет“: „Не
крал, а родоначалник на крале...“,
защото всички от фамилията са
„крале“ на духа, науката и култу-
рата.

„ДИНАСТИЯТА“ ПЕНЧЕВИ В БЪЛГАРСКАТА НАУКА

**Д-р Людмила Маринова,
секция „Медицински науки“ към СУБ**

Големите фамилии са големи,
защото помнят и пазят своето ро-
дословие. На фамилното достой-
нство и почителността към де-
дите у проф. д-р Елка Пенчева
дължим документацията относно
дейността и житейския път на два-
ма видни учени: чл.-кор. проф. д-р
Никола Пенчев - неин баща, и
проф. Петър Пенчев - неин дядо.
Предаността към науката, страст-
та към изучаване и овладяване на
тайните на дълбочинните природ-
ни подземни флуиди - води и га-
зове, на процесите на формиране
и еволюция на термоминерални-
те системи и съответното им зна-
чение за науката и практиката, из-
следвани от различни гледни точ-
ки (на физика, на химика и на хид-
рогеолога), свързват трите поколе-
ния изследователи от една фами-
лия. Шеговито ги наричат „научна
династия“, която щифетно застъп-
ва три века: от края на деветна-
десетия до началото на двадесет
и първия. Проф. Елка Пенчева
притежава забележителен семеен
архив - публикации, снимки, до-
кументи, родословно дърво... Този
архив отразява част от историята
на стойностната българска уни-
верситетска наука и висше обра-
зование.

След поредица международни
отличия през есента на минала-
та година проф. Е. Пенчева бе
удостоена с ордена на БАН „Марин
Дринов“ на лента. Целият ѝ
професионален живот (49 години)
преминава в Института по геоло-
гия на БАН, където създава вед-
нага след дипломирането си ка-

то химик-неорганик Лаборатория
по води и газове. Още през 70-те
години е призната в международ-
ден план за един от пионерите на
младата актуална хидрогеохимич-
на наука. Създава, развива и
утвърждава българската хидро-
геохимия и своя школа в три на-
правления: хидрогеохимия на тер-
малните водно-газови системи, на
взаимодействието „вода-скала“ и
генезис на микросъстава на хид-
ротермите; екологична хидрогеохимия;
морска хидрогеохимия. Е.
Пенчева е автор на 265 научни
публикации, 3 монографии (изда-
дени в Белгия и Франция), 1 изоб-
ретение, над 800 цитата и препе-
чатки в световни издания, участ-
вала е с доклади в около 100
международни форуми, поканен
лектор и консултант е в много
страна. От 1969 г. до днес тя е
член на ръководството на Светов-
ната асоциация по хидротермал-
на техника, член-основател е на
Международна работна група
„Взаимодействие между вода и
скала“ към Световната асоциация
по геохимия и космохимия. От
1980 г. насам ръководи междуна-
родни проекти с Франция (WRT)
и Белгия (Университета в Антвер-

пен). През 2000 г. защитава в
Брюксел международен конкур-
сен екологичен проект по програ-
мата „НАТО - наука за мир“ и за-
едно с френските и белгийските
си колеги печели (измежду 985
проекта от цял свят) финансира-
не от 280 000 (+ допълнителни
50 000) евро. От тях Е. Пенчева
усвоява 82% като български бю-
джет за супермодерна ICP-AES
лаборатория, компютри, софтуер,
разработка на дисертации и учас-
тия в международни форуми на
младежкия ѝ екип.

Баща ѝ - проф. д-р Никола
Пенчев (внук на секретаря на Ва-
сил Левски за Орханския вилает)
- личност с богата духовна култу-
ра и изискан европейски вкус,
формирани в семейна атмосфера
и по време на специализацията в
Колеж дьо Франс и Оптичния ин-
ститут в Париж, е дългогодишен
професор и зав. Катедрата по ана-
литична химия (1943-1971) в Со-
фийския университет. Известен с
пословичната си прецизност, де-
ликатност, благородство, той е
подготвил със своите увлекател-
ни, издържани и модерни лекции
и чудесни учебници десетки випус-
ки химици и фармацевти. Пионер

е в нова област не само за стра-
ната ни, но и за науката изобщо -
аналитична химия и геохимия на
благородните газове. Още през
студентските си години проявява
интерес към анализа на тези ред-
ки газове и на 25-годишна възраст
започва да публикува поредица от
оригинални научни статии в изда-
нията на Френската академия на
науките. Създава първи в света
методи за анализ на неон, за пъл-
нен анализ на всички благородни
газове в природни обекти (главно
в термоминерални води), спек-
трални методи за анализ на крип-
тон и ксенон, и нови - за хелий и
аргон. Задълбоченото изучаване
на всички благородни газове в ге-
охимичен аспект му позволява да
разкрие за първи път изключител-
но важни геохимични генетични за-
кономерности, което дава тласък
в развитието на геохимията на
редките газове. Въвежда нов мно-
го важен геохронологичен крите-
рий - отношението Ne/Ar. Върху
тези негови изследвания и ориги-
нални методи, цитирани и препе-
чатвани като класика, много све-
товни авторитети изграждат свои
теории и концепции. Н. П. Пенчев
определя за първи път съдържа-
нието и геохимичното поведение
на благородните газове, както и ге-
оложката възраст на българските
минерални води, съставя първа-
та хелиева карта на България. Не-
говите научни приноси са доклад-
вани и високооценени на между-
народни форуми, отразени са в

продължава на стр. 5

продължение от стр. 4

над 80 публикации у нас и в чужбина, цитирани и признати от научните кръгове в цял свят.

Бащата на проф. Н. Пенчев – Петър Пенчев – роден в началото на 1873 г. - постъпва във Висшето училище в София, предшественик на СУ "Св. Кл. Охридски", където 18-годишен започва да учи физика и химия. Още като студент заедно с проф. П. Бахметьев публикува две статии, отпечатани в списанието на Руското физико-химично дружество при Университета в Санкт Петербург. По-късно Бахметьев го избира за свой асистент и го командирова през 1896 г. във Виена, за да се усъвършенства по изследванията на земния магнетизъм. По време на специализацията си в Гьотинген (3 семестъра) през първото десетилетие на ХХ в. при проф.

Й. Щарк П. Пенчев работи върху електрическите явления в газовете и атмосферното електричество. Следва още един семестър специализация в Сорбоната в Париж, където той има шанс да работи и с Пиер Кюри, благодарение на когото навлиза в изследванията на радиоактивността – най-новата област на науката по онова време. П. Пенчев пренася опита от специализацията си в България и поставя началото на радиоактивните изследвания у нас. Върху тази тематика е и хабилитационният му труд. Като доцент и извънреден професор в Катедрата по експериментална физика на Софийския университет П. Пенчев започва да чете новите за времето си курсове по измерителни методи и единици, по електрични явления в газовете, по фотография и радиоактивност.

Проф. П. Пенчев е пионер в из-

следванията на радиоактивността на българските минерални, сондажни и други води и газове. Конструктивната му мисъл е поразяваща - с изработени от самия него оригинални уреди и апарати той кръстосва страната, за да изследва радиоактивността и температурата на българските минерални извори. Благодарение на тези проучвания в продължение на 50 години са проследени измененията в радиоактивността на минералните води у нас. Резултатите от тях допринасят и за развитието на балнеологията в България.

В апартамента на проф. Е. Пенчева на ул. "Паренсов" е окачен голям маслен портрет, рисуван от Иван Табаков през 1936 г.: красива, елегантна млада жена е седнала грациозно, с изящно скръстени на скута ръце. Това е майката на Е. Пенчева и съпруга на проф. Н. Пенчев. Здрава По-

пова е дългогодишен асистент в Катедрата по неорганична химия. Бъдещия си съпруг среща като студентка и за цял живот освен науката ги свързва и любовта към планините.

На мястото на разрушения от бомбардировките дом на фамилия Пенчеви, построен през 1901 г. (с огромен двор – градина, простиращ се тогава от "Паренсов" до "Венелин"), сега има четириетажна сграда. Било е време, когато под покрива ѝ са били събрани трите поколения учени. Генът на интелекта е преминал в четвъртата генерация, която има какво да предаде на следващата – като обещание за изява, като фамилна история, доказваща способността, инициативността, трудолюбието на ценните български родови общности.

ПОРТРЕТИ ОТ НАЧАЛОТО НА ХХ ВЕК

ПЕНЧО РАЙКОВ - ПАТРИАРХЪТ НА БЪЛГАРСКАТА ХИМИЯ

Люба Дашовска, уредник в НПТМ

С името на Пенчо Райков е свързан половинвековен период от развитието на химията в България. Той е един от първите преподаватели по химия, с които започва дейността си през 1889 г. Физико-математическият факултет на Висшето училище в София, преобразуван през 1904 г. в Софийски университет.

Пенчо Райков е роден на 6 декември 1864 г. в будното балканско градче Трявна. Възпитаник е на Лайпцигския университет, където се дипломира през 1888 г. с докторска степен. В Лайпциг още като студент през 1886 г. прави първата си научна публикация в единственото по това време рефератно списание "Chemische Zentralblatt", която е и първият български научен труд в областта на химията. Повече от 100 негови научни разработки са публикувани в периода 1886-1940 г. в елитни немски списания.

През преподавателската катедра на проф. Пенчо Райков минават всички български химици, завършили Софийския университет до 40-те години на ХХ век. Цената на неговото повече от 50-годишно дело е, както той сам го определя, в това "здето е могъл да допринесе за създаване на добри химици в страната си".

Когато през 1888 г. Райков завършва висшето си образование и се завръща в родината си, химията е още в зародиш. Първата година става учител в педагогическото училище в Казанлък, на вто-

рата се премества в I Софийска мъжка гимназия и заедно с това е назначен за извънреден преподавател по химия в новооткрития Физико-математически отдел при Висшето училище. През 1892 г. е повишен в редовен преподавател, а две години по-късно е назначен за редовен професор и титуляр на Катедрата по органична химия. На този пост остава до 1935 г., когато се пенсионира.

Неговите ученици си спомнят с уважение и възторг за него. Според проф. Д. Иванов лекциите на проф. Райков "бяха образец на яснота и методичност. Формулите, които пишеше на дъската, винаги структурни, бяха симетрични, красиви, изпъстрени, ако е нужно, и от цветни тебешери. Демонстрационните опити бяха ефектни. В тях той винаги влагаше нещо свое, като ги опростяваше до крайна мяра, за да могат да бъдат извършени и при най-неизгодни лабораторни условия. Студентите гледаха и слушаха с наслада и задоволство, без да усетят как минават

два часа."

Райков проявява особена дарба за конструиране на апарати и подобряване на методите на работа в химическата лаборатория. Много от апаратите му са влезли в ръководствата по химия и физика. Повече от 50 негови оригинални апарати, които се отличават с простота, остроумна конструкция и широка приложимост, обогатяват инвентара на химическата лаборатория. Първото изобретение на български химик, получило правна защита, е термометърът с удължена скала, конструиран от П. Райков и защитен в Германия с имперски патент през 1895 г. Поучен от злополуките в студентските химически лаборатории на Лайпцигския университет, той създава добре познатия на неговите ученици метод за безопасност при лабораторните опити. За атмосферата в университетската химическа лаборатория разказва дъщерята на проф. Пенчо Райков – Теодора Райкова, негова студентка и първата жена-асистент в Софийския университет: "На лекци-

онните си опити баща ми отдаваше голямо внимание... Сръчен експериментатор, той държеше твърде много за правилното извършване на опита. Последният му служеше не само за демонстриране известна химическа реакция, но и да покаже на студентите още и как трябва да се работи правилно... Тия предпазни мерки не бяха излишни... С това се обяснява, дето в неговата лаборатория, както и в лабораторията на студентите в продължение на почти половин век не стана нито едно нещастие, явление нередко в други университети, особено в лабораториите по органическа химия".

За българските химици проф. Пенчо Райков отдавна е станал синоним на началото и солидният фундамент на българската химическа наука. Наричат го "пионер на научното химическо творчество в България", "патриарх на българската химична мисъл", "химик-енциклопедист", "последният наш всеобемляющ учен-химик". Но както казва неговият ученик и не по-малко изтъкнат български химик проф. Захари Караогланов: "не по-маловажно е обстоятелството, че той успя да насади желание за научно творчество в душите на много млади българи... Проф. Райков научи и другите да обичат труда, да обичат научното творчество, да обичат науката изобщо и химията в частност".

За списание "НАУКА" можете да се абонирате:

- Лично в касата на Съюза на учените в България, 1505 София, бул. "Мадрид" 39, тел. (02) 943 19 86; (02) 944 11 57.
- В клоновете на СУБ в страната. ■ Чрез пощенски запис на адрес: 1505 София, бул. "Мадрид" 39 – сп. "Наука", като посочите точния си адрес с пощенски код. ■ Чрез "АРТЕФАКТ" ООД на тел. (02) 971 95 61 и (02) 73 42 58; кат. № 2893.
- Чрез каталога на "Български пощи" ЕАД във всички пощенски станции в София и страната; кат. № 1513.
- Чрез "Разпространение на печата" ЕАД, гр. София, кат. № 1516.

Годишен абонамент:

- 20 лв. – редовен; ■ 10 лв. – за членове на СУБ; ■ 5 лв. – за пенсионери и студенти; ■ 40 евро/щ.д. – за чужбина.

ЕМАНУИЛ ИВАНОВ И УЧЕБНОТО ДЕЛО ПО МАТЕМАТИКА У НАС

Един от инициаторите за откриването на Висшето училище в София (днес СУ „Св. Кл. Охридски“) и един от първите четири преподаватели във Физико-математическото отделение към него е Емануил Иванов.

Роден е в Свищов през 1857 г. Любознателен и надарен ученик, още във втори клас решава задача, която учениците от по-горните класове не са могли да решат и с това си спечелва славата на добър математик. На 16-годишна възраст постъпва като ученик в бюрото на главния инженер на френска компания за строеж на пътища в Дунавския вилает, където допълва образованието си чрез частни уроци и самостоятелни занимания. Руско-турската освободителна война го заварва в Цариград. С риск за живота си преминава фронтната линия и се завръща в освободеното отечество, където заема технически и административни длъжности. След войната заминава в Мюнхен, където с голям успех полага зрелостен изпит. Професорът по математика, изненадан от неговите знания, му казал: „*Вие сте изучавал и университетски материал и знаете повече и от моите студенти.*“

Е. Иванов завършва висшето си образование в отдела по физика и математика на Мюнхенската политехника. През 1883 г. след успешно полагане на държавен изпит се завръща в България, две години е учител в Ломската гимназия, а след това работи в София като началник отделение, а по-късно като главен инспектор в Министерството на просветата до 1889 г., когато едва на 32 години е назначен в новооткрито-

то Физико-математическо отделение, където е трябвало първоначално да чете лекции едва ли не по всички математически дисциплини, а дори и по опитна физика. Извънреден преподавател е по висш анализ, редовен професор (1889), титуляр на Катедрата по висш анализ (1894-1910) и на Катедрата по висша алгебра (1918-1923). През периода от 1891 г. до 1894 г. проф. Е. Иванов е и ректор на Висшето училище.

Когато през 1907 г. при откриване на Народния театър в София студентите освиркали цар Фердинанд, проф. Е. Иванов е бил уволнен заедно с целия действател професорски състав. По-късно, заедно с проф. Атанас Тинтеров (ръководител на Катедрата по основи на висшата математика от 1893 до 1910 г. - бел. ред.), е подал оставка в знак на протест срещу несправедливото решение на Академичния съвет по повод една демонстрация на студентите по математика. Това е бил пример на гражданска доблест.

Проф. Е. Иванов е автор на първата оригинална научна математическа работа, написана на български език - „Тетраниони“ (Годишник на СУ, т. II, 1905/06), в която прави оригинално обобщение на комплексните числа. Работил е главно в областта на теорията на числата, наречена от Гаус „ца-

рица на математиката“ - лесно обясним факт, тъй като по време на пребиваването му в Германия идеите на Берлинската школа в теорията на числата са тържествували. Печатал е редица статии в сп. „Български преглед“ върху аксиомите и основите на геометрията, върху методите на елементарната математика; преобразованията в учебното дело и др.

Един от инициаторите е за основаването на Физико-математическото дружество в София, на което е и председател в продължение на няколко години. Активен сътрудник е бил на издаваното от дружеството списание. След смъртта му през 1925 г. е учреден фонд към дружеството, който неговата съпруга подсилва със сумата от 20 000 лв. Предназначението на фонда е било да се дават награди „за съчинения из областта на чистата математика, предимно съчинения, свързани с методиката на обучението; да се подпомагат даровити студенти по математика и физика...“ Голяма е и заслугата на проф. Е. Иванов за създаването на богата библиотека към математическия отдел на Софийския университет.

(По материали от сп. „Математика“ и П. Петков, Ал. Николов. История на Съюза на математиците в България. София, 1984)

ИЗ СПОМЕНИ НА СЪВРЕМЕНИЦИ

„Проф. Е. Иванов се ползуваше в и във от университета с грамаден авторитет. Той е най-добрият представител на математичната мисъл у нас към края на миналия и началото на сегашния век (XIX - XX в. - бел. ред.). С всестранната си култура и с прозорливия си ум беше фактическият уредник на физико-математическото образование у нас, безразлично кой беше призван да управлява Министерството. Той подкрепяше пред Министерството всекиго, у когото виждаше желание за работа, за самоусъвършенстване, за творчество. Той не се боеше, че неговите ученици един ден може да го надминат в научно отношение, защото не се крепеше на невежеството, на недостатъчната подготовка на другите, та да изглежда по-учен от тях. Това негово качество го издигаше на недосегаема висота в очите на неговите ученици, и макар на изпитите да беше строг и взискателен, любовта към него не намаляваше. И всичко, което вършеше, не беше от славолубие, защото той оставяше най-високите, почетните места на другите, а сам се оттегляше на сянка. Но така той блестяше по-ярко!“

Георги Николов.
Дейността на Физико-математическото дружество в София. Юбилеен сборник на ФМД, София, 1939, с. 71.

„Нашите професори се явяваха на лекции официално облечени в черни рединготи, но повечето от тях бяха преуморени и нервни. И сега е пред очите ми професор Ем. Иванов. Преуморен от дългогодишен усилен труд, той бавно влиза в аудиторията, застава на черната дъска и с увлечение започва да излага тънкостите на инфинитезималното смятане. След него се явява едрата и мощна фигура на професор Ат. Тинтеров. Бързо говори, нервно се сепва и ни изглежда, той е вдълбочен в своя алгебрически анализ и го преподава, като че свещенодействува. Бавно влиза в аудиторията с линеал и пергел професорът чех Ант. Шоурек. Неговото преподаване на висша и дескриптивна геометрия е тиха музика. Той се чувствува и ние го чувствуваме като добър баща. В аудиторията по физика на катедрата е застанал с блага усмивка професор Марин Бъчеваров. Сладкодумните му уста ни запознават с необятните тайни на природата и великите постижения на учените във физиката, астро-

НЕСПОКОЙНИЯТ ДУХ НА ПРОФ. ПОРФИРИЙ БАХМЕТЬЕВ

Пенка Лазарова, секция „Физика“ към СУБ

Порфирий Иванович Бахметьев (1860-1913) – първият професор по физика у нас, е русин по произход, завършил физика и химия в Цюрихския университет (1884), след което остава на работа там като редовен асистент по физика до 1885 г., а после като частен доцент - до 1890 г. На 30 години Бахметьев идва в България по покана на тогавашния министър на народното просвещение и с препоръка от проф. д-р А. Клайнер от Цюрихския университет, в която са подчертани научните му успехи и отличните качества на преподавател. Става редовен преподавател, а от 1895 до 1907 г. – редовен професор, първи ръководител на Катедрата по експериментална физика във Висшето училище (ВУ) в София.

Благоударение на П. Бахметьев преподаването по физика от самото начало се поставя на високо ниво и Физико-математическото отделение на ВУ се превръща в средище на научни изследвания в областта на физическите науки. Заема се да създаде необходимата материална база за научноизследователската и преподавателската работа по физика с активната помощ на студен-

тите си. През 1895 г. изработените от студентите уреди са вече около 100. През лятото на 1892 г. на Първото Пловдивско изложение колекцията от 42 апарати и модели, изработени от студентите във физическата лаборатория под ръководството на П. И. Бахметьев, е отличена със сребърен медал.

Когато идва у нас, П. Бахметьев вече има около 20 научни публикации в най-реномирани международни списания. Още като студент през 1880 г. изобретява „телефотографа“ - технически предшественик на днешната телевизия (публикувано в сп. „Електричество“, 1885). Той продължава научноизследователската си дейност, поставяйки началото на научните изследвания в България в областта на физическите нау-

ки: физика на твърдото тяло (магнетизъм и термоелектричество); геофизика (изследване на земните токове); биофизика (анабиоза - „мнима смърт“, както той я нарича) - първото голямо научно откритие, направено у нас, с което си спечелва международна известност и е наречен „съвременният Фауст“.

Най-близките сътрудници на П. Бахметьев са Петър Пенчев, Янаки Въжаров, Георги Стамболиев и Никола Стоянов - бъдещи преподаватели и асистенти във Висшето училище в София, млади хора, на които, както и на другите си студенти, той ще предаде своята любов към науката, европейското мислене и култура. Бахметьев, както и неговите наслед-

продължение от стр. 6

ници в Катедрата по физика, не само твори наука. Той създава около себе си атмосфера на наука. Около него се формира един кръг от млади хора, който желае да му подражава. И така се създава една общност от физици, някои от които по-късно ще придобият международна известност и ще бъдат уважавани и в България.

Активно участвал и в общественния живот. Често изнасял сказки по различни въпроси. Увлечал се е от смели хипотези, нови проекти и течения, които са поразявали със своята ширина и поетичност. Бил е нестандартна личност, неспокоен дух, човек с много широки интереси, занимателен събеседник, винаги отзивчив и готов да помогне. По време на Балканската война е написал около 35 статии и дописки, предимно в чуждестранни ежедневници – свидетелство, че е приел България като втора родина (до края на живота си той остава български поданик). Една година след откриването на рентгеновите лъчи заедно с руския лекар Павлов прави първата рентгенова снимка на човешкото тяло у нас. Един от членовете е на назначената от кмета на София Д. Петков комисия, която трябвало да проучи възможностите за осветяване на София с електричество. Известен е бил и като учен, който „туря присъда на разни изобретения, издава удостоверения за научната им стойност и практическата им пригодност“. Според обширния библиографски очерк на акад. И. Буреш за творчеството на П. Бахметъев точният брой на статиите му е около 220, част от които са и до днес неизвестни. Под повечето от тях, публикувани в най-авторитетните научни списания, стои подписът от „Порфирий Бахметъев, София“ (курсив ред.).

Признат учен в Европа, почетен доктор на Цюрихския университет, почетен член на Физико-медицинското дружество в Москва и член на още много научни общества, с научноизследователската, с научноорганизационната и преподавателската си дейност в Софийския университет, двадесет и осмият български действителен член на БАН – П. Бахметъев, поставя основите на българската физическа наука и висше образование и допринася за популяризиране името на България в научните среди в света.

продължение от стр. 6

номията и метеорологията. Електричеството – тази дивна природна стихия – ни разкриваше професор П. Бахметъев, който ръководеше и физическите ни упражнения. Весели и приятен русин, пълен с нови и плодотворни идеи, той не преподаваше като преподавател, а водеше вдъхновен и интересен разговор с студентите. А неуморният му млад асистент г. П. Пенчев си играеше при опитите с физическите уреди и машини, както децата си играят с любими играчки. Ред иде на спомена и за младия и енергичен професор г. Сп. Ганев. Той със страст и увлечение ни преподаваше висша алгебра и аналитична механика.”

Нестор Ат. Бучков. „Математика и математици“. Спомени (1893-1896). Юбилеен сборник на Физико-математическото дружество в София. София, 1939, с. 91

„...Своеобразен чуден човек (проф. П. Бахметъев - бел. ред.), с внушителна външност, с едно сочно лице, обкръжено в голяма бяла брада. Неговата голяма общителност с хората, редовните посещения на познатите в София бирарии и кръжми, честите му реферати в научни дружества и кръжоци, го правеха много популярен. Неговите качества на отличен, всезнаещ събеседник, го правеха търсен за всяка компания от интелектуалци...”

Иван Буреш. Библиографски очерк върху научн. писателската дейност на физика-биолог професор Порфирий Бахметъев. //Годишник на библиографския институт, София, 1947, с. 70

„Всякой, който е слушал неговите (на проф. П. Бахметъев - бел. ред.) лекции, знае какъв увлекателен лектор бе покойният. В неговите лекции имаше всякога нещо своеобразно... Той говореше твърде просто. Сам се увличаше в лекцията си, с което увличаше всичките си слушатели и оживяваше сухия предмет на лекцията си.

Умението да говори правеше проф. Бахметъев твърде интересен събеседник... винаги неуморим, винаги увлекателен. Всички свършилиши физико-математически факултет при нашия Университет, пазят в своите студентски спомени горещи симпатии към Бахметъева, който тъй вещо им тълкуваше природните мистери. А повечето млади сили излезли от тоя факултет, що работят сега научно, дължат почит и признателност към своя учител за неговите тъй ценни съвети и поощрения.” (правопис Д. И. – бел. ред.)

Делчо Илчев. Проф. д-р П. И. Бахметъев. //Трудове на българското природоизпитателно дружество, кн. VI, 1914, с.1-8

„На научни ескурзии с големи групи с всички се отправяха и студентите, даже от други факултети. С най-хубавото и непретенциозно отношение, с песни и щещи, той (проф. П. Бахметъев - бел. ред.) им предавал мисли и знания, които оставали в паметта им за цял живот. Така съчетавал полезното с приятното. Много често той провеждал изпитите сред природата, или на разходка, или в ресторанта зад чаша бира, която много обичал... Малкото от останалите живи неговии студенти и сътрудници с любов си спомнят за онова време.”

Вера Златева-Бахметъева. Спомени за баща ми. (ръкопис)

ОТКРИВАТЕЛИ

БЪЛГАРСКОТО ИМЕ НА ДЪЛГОЛЕТИЕТО: БАКТЕРИУМ БУЛГАРИКУМ – ГРИГОРОВ

Юлия Григорова, председател на фондация „Стамен Григоров“

Тази паметна плоча от микробиолозите при Съюза на научните работници в България (днес СУБ) е прикрепена върху фасадата на старинна къща в началото на трънското село Студен извор, вдясно от пътя - израз на благодарността на поколенията към учения и откривателя д-р Стамен Григоров. Завършил е гимназия в София, висшето си образование по естествени науки - в Монпелие, Франция, а медицина - в Женева. По това време в

Женева чете своите забележителни лекции световноизвестният бактериолог проф. Масол. Вече е началото на ХХ век.

През 1903 г. Иля Мечников публикува своите трудове върху биологията на човека – живота, стареенето и смъртта. Големият учен счита, че ако се противопостави на чревната гнилоост микрофлората на българското кисело мляко, то ще я регулира и неутрализира нейните отровни продукти, причиняващи преждевременното стареене и паталогична-

та смърт, тя ще бъде победена.

Биологическите изследвания на Мечников и неговите сътрудници върху българското кисело мляко дават идеята на проф. Масол да насочи своя асистент - българина Стамен Григоров, да установи микрофлората на българското кисело мляко. След безкрайни часове над микроскопа, най-после е уловена “една пръчица”, която причинява подквасването на млякото. Още същия ден проф. Масол пише до Мечников:

“Скъпи приятелю Иля, Моят асистент Стамен Григоров, славянин от България, ...успя да открие и изолира причинителя на българското кисело мляко. При това подквасата му бе донесена направо от България. Ти работиш сега, вдъхновен от стремежа да намериш средство, с което да се продължи човешкият живот, ...помисли за българското кисело мляко и за този “пръчковиден бацил”, който откри Григоров и който аз лично видях под микроскопа. Може би той ще ти бъде полезен.”

Мечников незабавно проявява интерес към откритието на Стамен Григоров, пише няколко писма на проф. Масол и настоява за среща с откривателя. Кани българина в Пастьоровия институт в Париж, където да изнесе доклад пред научния състав на института.

Междувременно в авторитетното френско научно списание “Ревю медикал де ла Сюис Ро-

продължава на стр. 8

продължение от стр. 7

манд” (бр. 10 от 1905 г.) се появява публикация на Стамен Григоров, в която той дава пълни сведения за причинителя на българското кисело мляко – един млечнокисел бацил. Това, че по-късно известните учени Коенди, Микелсон, Лърсен и Кюн единодушно ще нарекат **”българска млечна бактерия”** (*Lacto bacterium bulgaricum*) на името на родината на откривателя му, е допълнително доказателство за значимостта на постигнатото.

Тогава Стамен Григоров е само на 27 години!

Известни европейски учени, очевидно заинтересовани от откритието на българина, нееднократно му отделят внимание в свои публикации: немският микробиолог Лафар в “Централно списание по бактериология” (1906, бр. 7) споменава името на Стамен Григоров, естествено по темата за дълголетие и връзката с киселото мляко и две години по-късно пак Лафар и пак в същото списание (1908, бр. 7) ще публикува специална статия за Стамен Григоров; полският учен Беленовски в “Известия на Пастъровия институт” (1907, с. 191) ще посочи, че

откритието на Стамен Григоров е първа стъпка към разкриването на въпроса за киселинната ферментация на млякото. А учените Лърсен и Кюн в научна статия дават и наименованието на откритата бактерия **”Бактериум булгарикум – Григоров”** (*Bacterium bulgaricum – Grigoroff*).

В годишното издание на Френската академия на науките от 1908 г. се появява статията на Нобеловия лауреат проф. Иля Мечников “Няколко думи за киселото мляко”. В нея големият учен потвърждава откритието на Стамен Григоров и приема утвърдилото се вече наименование – “Бактериум булгарикум – Григоров”. Статията е възхвала и популяризация на българското кисело мляко като източник на дълголетие.

Един от помощниците на Мечников в Пастъровия институт Коенди и колегата му Микелсон дават наименованието на главната млечнокисела бактерия “Бацилус булгарикус” (Григоров), шведският учен Йенсен ще я нарече “термо-бактериум булгарикум (Григоров) през 1919 г., Холанд през 1920 г. я нарича “лактобацилус булгарикус” (Григоров), учените Леман и Нойман през 1927 г. я наричат “плокамобактериум булгарикум”

(Григоров), а през 1949 г. руснакът Красилников ѝ дава наименованието “лактобактериум булгарикум” (Григоров). Независимо от пълнотата и предпочитанията при наименованието на откритието нито един от тези учени няма да пропусне името на автора.

Почти 25 години след смъртта му, през 1962 г., българският учен д-р Коста Катранджиев в своята монография “Българското кисело мляко”, посветена на откритието на д-р Стамен Григоров, предлага главната бактерия да се нарече **”бактериум булгарикум” (Григоров)**.

След завръщането си в България д-р Стамен Григоров се установява като околийски лекар и управител на болницата в гр. Трън. Въпреки липсата на необходимите лабораторни условия и съответната апаратура, той продължава упорито своите опити. С помощта на Бактериологичния институт в София той провежда експерименти върху морски свинчета, зайци, котки и коне и успява да открие и да приложи ваксина срещу силно инфекциозната болест туберкулоза. Чрез научната си публикация “Противотуберкулозна ваксина”, поместена в научното медицинско списание “Ла

прес медикал” – Париж (бр. 104 от 29.XII.1906), д-р Стамен Григоров прави достойно своето откритие. Това постижение на д-р Ст. Григоров за съжаление до днешни дни остава в неизвестност. През същата 1906 г. двама французи от институт “Пастър” обявяват своя метод за противотуберкулозна имунизация – това са д-р Алберт Калмет и д-р Камий Герен: те използват атенюиран щам на причинителя на туберкулозата по говедата, наречен BCG. Тази ваксина е приложена за първи път на хора през 1921 г. във Франция и намира широко приложение в световната медицинска практика след Втората световна война. Постигнатите успешни резултати при лечението на туберкулозата от д-р Стамен Григоров в Миланските санаториуми стават известни и редица европейски страни проявяват жив интерес към постиженията му. Получава покана за работа от Санаториума за белодробна туберкулоза в Рим, Научносеротерапевтичния институт в Берн, Швейцария, Англия и др. Втората световна война е в разгара си. Д-р Ст. Григоров отклонява поканите и се завръща в България, където на 27.X. 1945 г. внезапно умира.

През 1981 г. по случай 1300-годишнината от създаването на българската държава се учредява **”Златната книга на откривателите и изобретателите в България”**, в която се отдава “почит на онези наши съотечественици, чиито дела са “златното покритие” на гордостта, с която казваме **”СЪЗДАДЕНО В БЪЛГАРИЯ”**. Първото име, записано в нея, е на физика Георги Наджаков – име, популярно не само сред физическата колегия у нас и в чужбина, но и сред цялата ни културна обществено.

Онези, които го познаваха приживе, е трудно да говорят безпристрастно за него. Обаянието му беше необикновено, неговият пример – заразителен, работоспособността му – смайваща. Такъв остана до последния си ден – 21 февруари 1981 г. – необикновено жизнен, пълен с енергия и ентузиазъм за работа.

Г. Наджаков е роден на 26 декември 1896 г. в Дупница. Завършва физика и математика в Софийския университет, където на 1 юли 1921 г. е назначен за асистент по експериментална физика. За оформянето му като учен основна роля има неговата специализация през 1925-26 г. във Франция при Пол Ланжвен и Мария Кюри, за която той си спомня по-късно с особена признателност: **”Ако не беше това прозорче, през което погледнах към голямата наука, едва ли бих станал човек на науката”**.

С избирането на Г. Наджаков за редовен професор, титуляр на Катедрата по експериментална физика (1937), започва нов, по-висок етап в развитието на вис-

АКАД. ГЕОРГИ НАДЖАКОВ – БЕЛЕЖИТ УЧЕН, ПРЕПОДАВАТЕЛ И ОТКРИВАТЕЛ

Ст.н.с. Крум Коленцов, ИФТТ-БАН

шето образование и научноизследователската дейност по физика у нас. Избран за академик (1945) и зам.-председател на БАН, той допринася за оформянето на академията като национален център за научни изследвания. Неоченима е заслугата му за създаването на Физическия институт към БАН, както и за развиването на ядрените изследвания в нашата страна. Най-известният български физик в чужбина, любим университетски преподавател, учител на много поколения физици, общественик, той живя, работи и твори, вдъхновяван винаги от науката, с чувство на дълг и отговорност към обществото и с много обич към хората.

Основните научни приноси на акад. Георги Наджаков са в областта на физиката на твърдото тяло, където Георги Наджаков направи и забележително откритие – **фотоелектретното състояние на веществата**. **”Искам да съобщя възможността за получаване на един нов вид електрет от някои диелектрици, формиран при едновременно действие на светлина и електрическо поле.”** – пише Г. Наджаков

в първото научно съобщение за фотоелектретното състояние, публикувано в докладите на Парижката АН през 1937 г. Работата е докладвана от големия физик Пол Ланжвен. Веществата, при които се наблюдава това явление, той нарича **фотоелектрети**. Фотоелектретите притежават две интересни свойства: постоянно електрично поле и електрическа “памет”. Последното свойство позволи да се разработи фотоелектретна фотография. След откритието на фотоелектретите редица изследователи получават нови електрети, наричани според начина на тяхното формиране електроелектрети, магнетоелектрети, радиоелектрети, коронаелектрети и др.

Откритието от акад. Георги Наджаков ново явление – фотоелектрично състояние на веществата, предизвиква широк интерес сред световната научна общественост през 50-те години на ХХ в. и води до създаване на редица чуждестранни школи в тази област: САЩ, СССР, Япония, Индия, Бразилия. В България работата по изследване на фотоелектретите се ръководи от акад. Г. Наджаков.

Откритието е основа не само на класическата електрофотография – ксерографската фотокопирна техника, но може да се приложи и в областта на безвакуумната телевизионна техника, при запаметяващите устройства, рентгеновите дозиметри и при извършване на снимки от космически спътници, предавани директно по електромагнитен път на Земята.

За откриване на новото явление “Фотоелектретно състояние на веществата” на акад. Георги Наджаков бе присъден първият български диплом за научно откритие рег. № 29 479 от 1977 г. и издаден под № 1 на 12 март 1981 г. с приоритет от 22 юни 1937 г. За забавеното узаконяване на откритието акад. Георги Наджаков казва: **”Очаквах да видя какво приложение ще намери то. Фотоелектретното състояние на веществата открих тук, в София, през 1937 г. Разполагах с примитивна апаратура. Но имах собствена идея. А това е най-важното. Защото може да имах най-скъпи уреди, най-модерна апаратура – нямаш ли собствена идея, откритие няма да направиш”**.

Със своята многостранна творческа и организационна дейност акад. Георги Наджаков ще остане в съзнанието на своите ученици и последователи, както и на цялата физическа и научна общност в България и света като необикновен преподавател, изявен учен-изследовател и радетел за развитие на българската физика и техника, както и като забележителен организатор и об-

продължава на стр. 9

продължение от стр. 8

ществен деец на своето време.
Акад Г. Наджаков се радваше

на заслужено признание у нас и в чужбина приживе. Но неговият „паметник“ в бъдещето са институтите на БАН в областта на фи-

зическите науки, „нароили се“ от Физическия институт, който той създаде, и светлата диря, оставил след себе си като автор на

първото българско откритие и като един от най-изявените строители на съвременната физика и наука в България.

През следващата – 2007, година се навършват 10 години, от както ни напусна на 87-годишна възраст големият български учен, инженер, общественик, хуманист – академик Ангел Балеvски.

Той остави такава ярка диря в българската наука и практика, в общественото развитие у нас, че е много трудно всичко това да се обхване и обобщи с малко думи.

Целият му живот премина под знака на дълбокото му преклонение и уважение към майка България, към българската наука и инженерно дело, към българския дух. Вече в зряла възраст, като председател на Българската академия на науките, той отделяше значително внимание на българската история и българския език, на развитието не само на инженерните, но и на обществените и хуманитарните науки. Голяма част от учените в Академията, поели професионалния си път в науката по време на неговото председателство, пази жив спомена си за него и винаги ще бъде благодарна на акад. А. Балеvски за положените от него усилия за защита на науката.

За много поколения инженери той бе и си остава създателят на материалознанието и технологията на металите в България, техен първоучител в науката за металите, източник на мъдрост. За тесните специалисти в областта на машиностроенето той е автор

АКАДЕМИК АНГЕЛ БАЛЕVСКИ – МЪДРЕЦЪТ

Акад. Васил Сгурев

на широко разпространения като наука и практика метод за леене и противоналягане, известен в света като метода „Балеvски - Димов“, защитен с над 100 авторски свидетелства и патенти, намерил значително практическо приложение в страната и в чужбина. Изследванията на редица явления, свързани с метода, откриха нови насоки за по-нататъшни научни изследвания и разработки, по които сега успешно работи създаденият от акад. А. Балеvски Институт по металознание, който носи неговото име. Но тези проблеми са далеч от изчерпване и по тях ще се работи активно и в XXI век. Тук ще припомним, че в света в наши дни по метода „Балеvски-Димов“ работят над 600 български машини за леене с противоналягане, в т.ч. в 9 фирми на САЩ работят 120 машини.

Като един от строителите на висшето техническо образование у нас, той е радетел на целесъобразния баланс между основната (фундаменталната) и специалната подготовка на младите български инженери. Наред с това акад. Балеvски отбелязва: „Съв-

ременният и особено българският инженер, трябва да има не само широка професионална, но и също така и широка обща хуманитарна култура“. Поради това за него всяка лекция е била неповторима творба, а за студентите му – едно очаквано с интерес събитие, което обогатява техните знания в бъдещата им професия.

Всички, които познаваха акад. А. Балеvски, са се възхищавали на неговата логична и прецизна конструктивна мисъл, от високия му научен морал и етика, от неговия огромен интерес и познания в областта на хуманитарните науки, на историята, на литературата и изкуството. За повечето от тях той си остава Човекът с голям интелект, богата душевност и човеколюбие; Творецът и Учителят, дал път на толкова много талантиливи учени и специалисти.

Не случайно честването на неговата 90-годишнина във Федерацията на научно-техническите съюзи премина прод мотото „Балеvски -

мъдрецът“. Защото в крайна сметка целият му живот го подготвяше и насочваше към тази негова общонационална роля – да бъде Мъдрец, да води духовно хората след себе си, да им помага да вървят нагоре, да осмислят и облагородяват своя живот.

И затова толкова много хора спонтанно се стекоха да го изпратят в неговия последен път и толкова много хора го помнят с добра дума и мисъл!

СТЪПКИ

По този път неравен е вървял самотен пътник – тръгнал сам на път, а стъпките му там едва личат, че вятърът ги е със сняг навял.

Оставени от странника бездомен във чуждия му неприветлив кът, тез стъпки скоро ще се заличат, като в забвение потънал спомен.

А кой е бродил в тоя тъжен край, животът ли жесток го е преследвал, или на тъмен грях е пътя следвал... – туй никой никога не ще узнай.

Дали съм на съдбата бил избраник? След мене ще остане ли следа?... Или ще си отида от света като и стъпка не оставил странник? 26 ноември 1995 г.

Акад. Ангел Балеvски.
Настроения. Лирика. Сатира.
Акад. изд. „Проф. М. Дринов“,
София, 1997

„Науката е като спорта – трябва да гоним световната титла!“, „Пази се от смелостта на незнанието и от вторичните ефекти!“, „Модернизирай, без да окепазваш!“, „Не конкурс на хора, а конкурс на идеи!“, „Бъдете учени, а не обучаеми!“, „Не откривай открити неща!“, „Популярността на учения идва по-бавно, но за сметка на това е много по-трайна.“

Акад. Ангел Балеvски. С академик Ангел Балеvски – на шега и сериозно. Съставител И. Пейковски. Акад. изд. „Проф. М. Дринов“, София, 2003.

УЧЕНИ – ДАРИТЕЛИ

ПРОФ. ИВАН ДУЙЧЕВ – УЧЕНИЯТ, ЧОВЕКЪТ, ДАРИТЕЛЯТ

Ст.н.с. д-р Вася Велинова,
Център „Иван Дуйчев“
към СУ „Св. Кл. Охридски“

Ученият

Иван Дуйчев завършва история в Софийския университет „Св. Климент Охридски“ през 1932 г. Младият учен попада под влиянието на византолога Петър Му-тафчиев, специалист по Западна Европа проф. П. М. Бицили и на видния историк Васил Златарски. През същата година младият Дуйчев спечелва стипендия и заминава за Рим, за да продължи обучението си в Архива и Библиотеката на Ватикана. Там посещава лекциите на известния професор Силвио Джузепе Меркати, преподавател по история и византийска филология и през 1934 г. получава диплом за архивист – палеограф.

Престоят на Иван Дуйчев в Италия е решаващ и плодотворен период за израстването му като историк и филолог в областта на византологията, славистиката и

на западноевропейската история. Впоследствие научните му интереси се разширяват непрекъснато с проблемите на Кирило-Методиевското дело, на културната история на Първото и Второто Българско царство, а също така и на политическата и културната история на целия православен свят с неговия духовен център – Византия. Той е историкът, който

с публикациите си създава база за системно и целенасочено изследване на културата на българите – католици. Равносметката на един достойно извървян научен път включва: стотици статии в най-престижните международни специализирани издания на всички европейски езици, публикации на новоткрити текстове, статии за енциклопедии, моногра-

фията за Рилския манастир и св. Иван Рилски, избор за член-кореспондент от шест чуждестранни академии, почетен доктор на два европейски университета и Хердерева награда.

Човекът

Личност със собствена позиция, с енциклопедични познания в областта на историческата наука, есперантист и полиглот. Учител на цяло поколение български историци, палеослависти, специалисти в областта на история на културата, палеографи и архивисти. Създава „школа“ в дома си, където богатата му библиотека и възможността да получава книги от цял свят откриват нови хоризонти пред студенти, докторанти и специалисти не само от България, но от цял свят. Патриот, но и

продължение от стр. 9

“гражданин на света”, по думите на италианския учен Анджело Данте.

Дарителят

Дарява дома си, научната си

библиотека, колекцията си от славянски, гръцки и ориенталски ръкописи за основаването на научен център за славяно-византийски изследвания, учреден на 14 май 1986 г. с решение на Академичния съвет на Софийския университет. Дарява духа си на толерантност и разбирателство, на

научна почитеност и всеотдайно дирене на изворите за нашите корени, историческа памет и национална самобитност, дарява многобройните си научни контакти, задълбочени и обогатени през двадесетгодишното съществуване на Център “Иван Дуйчев” с директор проф. д.изк.н. Аксиния

Джурова. Проф. Ив. Дуйчев се възприема днес като емблематична фигура на интелектуалец, съчетал възрожденски плам с безкомпромисен професионализъм, като образец за тези, които не позволиха пътеката към дома му да обрасне с бурени.

ПРОФЕСОР БОГОМИЛ БЕРОН

*Д-р Людмила Маринова,
Секция „Медицински науки” към СУБ*

Историята, подобно на мило-сърдието, подобно на всичко добро или лошо, се учи най-напред у дома, след това – в училище и най-накрая – в обществената среда, където зрелостта се настанява. Познаваме ли знатните български родове – от националното Възраждане до наши дни – оставили благотворна духовна или материална следа в развитието на България?

Ако Медицинският факултет в София има и днес красива, стилна сграда, която с архитектурния си облик и дейността на работещата в нея преподавателска общност съхранява приемствеността между поколенията, то той дължи този великолепен център на класическа и модерна медицина на дарителската щедрост на проф. Богомил Берон! Проектирана съобразно спецификата през тридесетте години на ХХ в. за една Клиника

по кожни заболявания, сградата е построена по инициатива и с парични средства на първия професор по дерматология в България. В това забележително университетско средище са положени основите на българската дерматологична школа. Благодарното старание на проф. Богомил Берон да поддържа на ниво клиничното знание на всички свои сътрудници чрез специализации в реномирани европейски клиники е закодирано в житейския стил на катедрата и клиниката! То съществува и днес!

Племенник на енциклопедиста и автор на “Рибния буквар” д-р Петър Берон, Богомил Берон е одарен с интелекта и смислената щедрост на фамилията, към която принадлежи. Роден през 1866 г., възпитаник на Великотърновската гимназия, продължил и завършил гимназиалното си образование в Дармщат с препоръката на княз Александър Батемберг, Богомил Берон завършва медицина във Вюрцбург. Оpoznал елитни немски школи по медицина, обогатява професионални занятия и култура

в специализации при именитите Капоши и Нойман във Виена, Фурние и Бение в Париж, Ласар в Берлин, Пик в Прага.

От позициите на съосновател на Българския лекарски съюз и негов председател в продължение на 11 години, той защитава обществените позиции на лекарската практика, без да нахвърнява своята принадлежност към науката. Като секретар на БАН, проф. Богомил Берон има принос за нейното организационно укрепване, а като декан на Медицинския факултет през 1922 г. се вписва сред строителите на висшето образование по медицина у нас.

Проф. Богомил Берон е удостоен от френското правителство с Ордена на Почетния френски легион. Този акт остава знак на елитно съизмерване на България с голяма европейска държава!

ПОРТРЕТИ ОТ ХХ ВЕК

ДОНЧО КОСТОВ – ОСНОВОПОЛОЖНИК НА БЪЛГАРСКАТА ГЕНЕТИКА

*Ст.н.с. д-р Боян Димитров, председател на
секция „Генетика” към СУБ, председател на
фондация „Акад. Д. Костов”*

Дончо Костов безспорно е един от най-ярките представители на световната генетика в първата половина на ХХ в., епохата през която се правят някои от най-сериозните фундаментални разкрития в тази област на науката. Това определение Д. Костов заслужава не само заради високата оценка, която получава от съвременниците си за своите постижения по разкриване на интимната природа на интересни и важни генетични процеси, но и поради обстоятелството, че и днес, повече от 50 години след кончината му и 109 години от рождението му, неговите трудове се цитират с голямо признание от генетиците от цял свят.

Д. Костов е роден на 19. 06. 1897 г. в село Локорско край София. Завършва Първа мъжка гимназия през 1916 г., а през 1920 г. спечелва конкурс за стипендия на Министерството на земеделието и постъпва в Агрономическия университет в г. Хале – Германия. Завършвайки висшето си образование за много кратък срок, разработва и защитава докторска дисертация, за което му е присъдена научната степен „доктор по естествени науки”.

След завръщането си в България (1924) Д. Костов става асистент на известния агробиолог и селекционер проф. Иван Иванов в Аграрно-лесовъдния факултет на Софийския университет. В началото на 1926 г. спечелва Рокфеле-

рова стипендия за специализация в САЩ. Приет е в института “Бъси” на Харвардския университет при видния американски генетик Едуард Мърей Ист, радващ се на световно признание. Тук Д. Костов разгръща своя талант на роден учен и прави редица сериозни разработки по някои най-актуални проблеми на генетиката за онова време. Изключителното дарование на младия учен е оценено много високо от проф. Ист, който удължава престоя на Д. Костов от 1 на 3 години. Завръща се в България в края на 1929 г. заедно с младия американски генетик-зоолог Дж. Кендал, израснал по-късно като забележителен учен с високо световно признание, който благодарение на помощта и напътствията на Д. Костов защитава докторска дисертация. Само за две години (1930-1931) Д. Костов публикува 31 научни статии, главно в някои от най-реномираните

световни издания по проблемите на генетиката.

През 1931 г. Д. Костов кандидатства за доцент в Агрономическия факултет на СУ, но въпреки изключителните постижения, публикувани в най-престижните световни издания, не е избран. Провален е и конкурсът му за директор на Земеделската опитна станция, София. Дали защото тогавашната научна общност и по-точно нейните представители с ръководни функции не са в състояние да оценят по достойнство научното творчество на Д. Костов или влиза в действие българският синдром на завистта, остава неясно, но той остава неocenен и неразбран. Не е оценен неговият изключителен талант за проникване в тайните на природата. За сметка на това, въпреки младостта си, той вече си е създал международен авторитет. Израз на това е поканата, която Д. Костов по-

лучава през 1932 г. от световноизвестния руски генетик акад. Н. И. Вавилов за работа в оглавяваната от него лаборатория по генетика при АН на СССР (Ленинград), която по-късно прераства в Институт по генетика при АН на СССР в Москва. Тук той развива изключително плодотворна научна работа и получава втора докторска степен и професорско звание. По време на престоя си в института за 7 години Д. Костов публикува над 110 научни статии, които му донасят световна известност. Общо за 20 г. Д. Костов публикува повече от 200 научни статии, от които 150 намират място в най-реномираните световни издания по генетика и селекция. Той е активен конструктор на сп. „Nature”. В него са поместени 10 от научните статии на Д. Костов, което и до днес е непостижимо за най-изявените български учени в областта на естествените науки.

Много са научните постижения на Д. Костов в изясняване на процесите и механизмите на наследствените явления и процеси. Първи открива дисковидната структура на гигантските хромозоми в слюнчените жлези на виенската мушица, използвана като моделен обект в генетиката, с което постулира линейното подреждане на гените в хромозомите.

продължение от стр. 10

Той описва два типа хроматин, с което насочва вниманието на учените към биохимичната природа на хромозомите. Въз основа на наблюдения при животни и растения той теоретизира, че и при двата вида организми израждането на клетките се дължи на хромозомни аномалии, с което прави приноси за изясняване природата на канцерогенезата. Върх в научното творчество на Д. Костов е неговата монография „Цитогенетика на *Nicotiana*” (1942), за ко-

ято получава международната премия „Бернардини” за най-добър научен труд по тютюна.

През 1939 г. в условията на развихрили се лисенковизъм в генетиката и сталинските репресии срещу генетиците, пребиваването на Д. Костов в Съветския съюз става невъзможно и не без съветите на акад. Вавилов той се завръща в България. Тук Д. Костов отдава много сили за подобряване организацията на научни институти, катедри и други ведомства, третиращи проблемите на генетиката, селекцията и агроби-

ологията. За кратък срок е избран за професор (1945) и академик (1946). Последователно и едновременно е директор на Централния земеделски изпитателен институт в София, ръководител на Катедра по дарвинизъм, генетика и селекция към Агрономическия факултет на СУ, основател и ръководител на Института по приложна биология и развитие на организмите към БАН.

Д. Костов умира от сърдечен инфаркт на 9.08.1949 г. и за неговата смърт изиграва роля агресивно нахлуващият и в българ-

ската наука лисенковизъм, срещу който той води научнообоснована и справедлива борба. С колосалното си научно творчество, с оригиналните си научни приноси Д. Костов трасира бъдещето на не едно сериозно научно направление в областта на генетиката в световен мащаб и полага основите на българската генетика. Несъмнен атестат за неговото ярко присъствие в генетичната наука са безбройните цитати на неговите научни трудове в световната литература и до днес – 57 години след смъртта му.

ЗА АКАДЕМИК ИВАН КОСТОВ

Проф. д-рн Божидар Маврудчиев, председател на секция „Геолого-географски науки” към СУБ

На 24 декември 1913 г. в едно обикновено пловдивско семейство се ражда Иван Костов. Оригиналността е направила своя избор – тъкмо на Бъдни вечер е положено началото на едно необикновено битие. Младенецът ще открие за науката флуоритовото находище „*Михалково*” в Родопите и ще го опише в своя първи труд. Ще стане известен в света с новия подход при класификацията на минералите и учебниците по „*Минералогия*” и „*Кристалография*”, които веднага ще бъдат преведени на руски и английски език. Ще положи основата на една идея, която ще го изведе до утвърденото през 1983 г. българоруско откритие „*Закономерност в кристаломорфоложката еволюция на минералите при минералообразователните процеси*”, регистрирано и като четвъртото научно откритие в България. Ще изучи много скали, минерали и руди, ще хвърли обилна светлина върху редица проблеми в областта не само на минералогията, ще прехвърли мостове към екологията и съвременните представи за произхода на живота, свързани с прехода на кристалното вещество в органично. Ще се изкачи последователно по всички стъпала към върховете на научната, преподавателската и обществената йерархия не само в България, но и в световната минералогическа общност

Още като ученик И. Костов прави екскурзии в Родопите, съставя колекции от минерали, насекоми и растения, открива величието, красотата и хармонията на планината, която обиква за цял

живот. Прави своя дебют като художник под ръководството на народния художник Христо Станчев, рисувайки портрета на световноизвестния химик Менделеев. Страстта му да рисува портрети, а по-късно и кристали го владее до края на живота му. Днес, в двете учебни зали на Ректората, където се провеждат лекционни и практически занятия със студенти по геология, стоят портретите на акад. Георги Бончев, проф. Наум Николов, акад. Страшимир Димитров, проф. Цоню Димитров, доц. д-р Илия Стоянов и ас. Петър Андреев, рисувани от него. Подарените портрети напомнят на студенти и преподаватели от новите поколения за величието на техните предходници.

Срещите на И. Костов с природата предопределят първия му избор – през 1932 г. той става студент по естествена история в Софийския университет „Св. Кл. Охридски”. След дипломирането като естественик той прави своя втори избор – геологията. През 1937 г. е назначен на овакантираното от Георги Бончев щатно място в катедра *Минералогия и петрография*. Третият избор за развитието на И. Костов прави проф. Наум Николов, като го изпраща на следдипломна специализация по минна геология в Кралското мин-

но училище на Имперския колеж за наука и технологии към Лондонския университет. Това е краят на 1939 г. и началото на Втората световна война. Съдбата отново се намесва и той престоява в Лондон до 1945 г. Това са години на обучение, научни изследвания, работа в музеи и библиотеки, тематични екскурзии, активна дейност в отбраната на воюващата островна страна, уроци по демокрация. Преди края на войната, по предложение на Британския съвет, И. Костов е преводач, а след това преводач-говорител в българската секция на Британското радио. Неговият живот и дейност във Великобритания имат изключително важно значение за дооформяне на неговия мироглед като убеден демократ. Преживява всички бомбардировки. Участва в спасяването на стотици пострадали. Потопен е в атмосфера на жестокост и милосърдие, на античовешки изстъпления и хуманизъм, на надигащата се антивоенна вълна, която за цял живот го владее и го зарежда завинаги с убедително миролюбие.

През 1945 г. се завръща в България като изграден млад специалист в областта на четири области от науките за Земята – *петрология, минералогия, геохимия, металогения*. Към тези основни

познания той ще добавя още, и още. Той се завръща с перфектен английски език, престижна диплома, публикации в реномирани списания, хабилитационен труд, педагогически похвати, верни приятели, литературна осведоменост, колекция от скали, минерали и руди, море от знания, придобити от англоезичната геологическа школа, жажда за нови знания, удивителна трудоспособност и желание да бъде полезен за България.

От 1953 г. е избран за професор и първи ръководител на новосъздадената катедра *Минералогия и кристалография*. Въвежда нови дисциплини, модернизира преподаването, съдейства за обновяване на материалната база, пише учебници, публикува статии, съставя учебни колекции, провежда учебни практики, ръководи кръжок, подготвя дипломанти, обучава кадри за различни геологопроучвателни и научноизследователски дейности.

Акад. Иван Костов има около 300 научни труда: монографии, статии, рецензии, бележки за годишнини, печатани у нас и в чужбина и цитирани в монографии, учебници, статии, дисертации. Големите му приноси в минералогията направиха неговия възход в регионален и световен мащаб напълно естествен и заслужен. Бил е вицепрезидент на IMA, експерт към ЮНЕСКО, вицепрезидент на IAGOD, редактор в редица чуждестранни списания и периодични издания, член на много чуждестранни академии и научни дружества. Със своите постижения той завинаги влезе в Пантеона на българската геология.

ЯРОСЛАВ ТАГАМЛИЦКИ - НЕСТАНДАРТЕН УЧЕН И ПЕДАГОГ

Проф. Владимир Чакалов

Дълбок и оригинален учен, блестящ преподавател и човек с широка култура и разностранни интереси – с тези няколко думи, макар и бегло, може да се представи нестандартният образ на математика Ярослав Александров Тагамлицки.

Роден е на 11 септември 1917 г. в гр. Армавир – Русия. От четиригодишната си възраст живее заедно с родителите си и сестра си в България, която става неговата втора родина. Още от ученическата скамейка се оформят интересите му към математиката, та-

ка че постъпването му в специалност математика на Софийския университет през 1936 г. е съвсем естествено. Надареният студент скоро привлича вниманието на

своите преподаватели. През 1938 и 1939 г. се появяват първите му самостоятелни изследвания. След завършване на висшето си образование е командирован в

Математическия институт на Софийския университет, а през 1942-1943 г. специализира в Лайпцигския университет, където защитава докторат. След отбиване на военната си повинност през бурните 1943 и 1944 г. Я. Тагамлицки е назначен (1945) за асистент в Катедрата по диференциално и интегрално смятане. От този момент научната му кариера е неразривно свързана с университета: частен доцент (1947); редовен доцент (1949); професор

продължава на стр. 12

продължение от стр. 11

и зав. катедрата по диференциално и интегрално смятане (1954) - пост, на който остава до смъртта си (28 ноември 1983 г.). През 1961 г. е избран за член-кореспондент на БАН.

Простото изброяване на степени и звания далеч не може да даде представа за научното творчество на Я. Тагамлици, чиито отличителни черти са неговата дълбочина и оригиналност, а предмет на изследванията - актуални математически проблеми. Това обстоятелство, както и охотата, с която Тагамлици споделяше резултатите си с младите хора, станаха причина около него да се създаде кръжец от млади математици - негови ученици, голяма част от които се посветиха на математиката.

Интересите на Тагамлици далеч не се ограничаваха с математиката. Той имаше дълбоки познания в областта на теоретичната физика. Подтикван от нестихващата си любознателност, той посвещава много време на историята и особено на археологията. За тази цел, вече на зряла възраст, усвои старогръцки и задълбочи познанията си по латински. От живите езици владееше освен матерния си руски език и българския, още немски, френски и английски езици. Наред с това проявяваше жив интерес към медицината като наука и имаше завидна ерудиция в тази област. Обичаше класическата музика и свиреше на цигулка, а през последните години от живота си се занимаваше с учението за тоналностите.

На онези, които го познаваха,

е известна любовта му към преподаването. Тази любов, съчетана с научната му ерудиция, го правеше блестящ преподавател и му позволяваха с лекота да носи тежкия си педагогически товар. Така например, до последните си дни той имаше по програма 10 часа лекции седмично извън ръководството на семинара и работата с дипломанти и аспиранти.

Известен е активният интерес на Тагамлици към обучението по математика в средното училище. По различни поводи той е чел поредици от лекции за ученици. Умението да намери подходяща тема и да я предаде така, че да задържи будно вниманието на слушателите, правеше тези лекции привлекателни за учениците с математически интереси. Имаше оригинални идеи за преподаването по математика в средното

училище и за да провери приложимостта им, той заедно с учителката София Димитрова през 1973/74 учебна година водеше занятия в две паралелки на Осма софийска гимназия.

Всичко казано дотук, макар и недостатъчно, дава известна представа за личността и делото на Ярослав Тагамлици. И ако искаме да характеризираме с няколко думи цялостната му дейност, трябва да изтъкнем, че общият корен на всички занимания, на които Тагамлици посвещава времето си, беше неутолимата му жажда за знания. А характерно за подхода му беше търсенето на нови, оригинални пътища за изследване на интересующите го въпроси. Няма да сгрешим, ако кажем, че тези качества бяха определящи в цялата му дейност на учен и педагог.

ДИМИТЪР МИШЕВ - АКАДЕМИКЪТ НА КОСМОСА

Д-р Велиана Христова

Акад. Димитър Мишев бе сред онези блестящи български учени, които би трябвало да обитават върха на обществения Олимп, но не умеят да се правят на богове. Той някак безшумно подари на България близо 45 години изобретателска, конструкторска, научна и преподавателска дейност и създаде цели области в науката, в икономиката и в обществения живот. Раждането на телевизията в България и особено на цветната телевизия, присъствието на страната ни в Космоса като 18-та космическа държава, появата и развитието на дистанционните изследвания на Земята от Космоса и на видеоспектрометричните апаратури за тях, научната програма, позволила ни да се похвалим с български космонавт, са все пионерни неща, свързани с неговото име. То отваряше врати по цялата планета - от Япония до САЩ. Акад. Мишев е десетият учен в света с наградата на Международната академия по астронавтика "За съществени и дълготрайни приноси в развитието на космическите науки". Единственият учен, вписан три път в Златната

книга на изобретателите в България. И първият, който през декември 2002 г. бе удостоен с наградата на МОН "За особен принос в науката". Приемайки наградата, той не пропусна да отбележи заслугите на неговите сътрудници, докторанти, колеги от страната и чужбина и заяви: *"Имах рядката възможност да чиракувам и работя със световноизвестни български учени и специалисти, а покъсно и с чуждестранни такива. Съвместната ми работа с тях ме убеди, че трябва да се познават и признават истинските постижения на другите, че трябва да бъдеш изцяло отдаден на своята работа и безкрайно честен, че трябва да популяризираш постиженията на своите ко-*

леги в областта, в която работиш, както у нас, така и в чужбина".

Сред множеството негови книги има две уникални - "Телевизията в България" и недовършената "Космическите изследвания в България". Не са научни, могат да бъдат наречени документален летопис - плод на невъзможно прецизно събирани стотици записки и документи, ден след ден - десетилетия, за събития и процеси в двете основни дейности, с които се занимаваше. Две истински енциклопедии, вместили паметта за епохални върхове в битието на България, която акад. Мишев обичаше и познаваше с цялата ѝ история и култура, както малцина я познават. Всъщност, ако все още

има учени енциклопедисти, той бе такъв. Централната лаборатория в БАН за слънчево-земни въздействия, която той създаде и утвърди, сега носи неговото име.

Не говореше за постиженията си, бе пословично етичен, не се хвалеше и не изтъкваше себе си, затова изглеждаше, че постига всичко с лекота. А в лоши моменти му помагаша стиховете, които четеше всяка вечер, и Вивалди. Искрящата музика, която е обикнал като младеж, когато дори се е прехранвал с цигулката. Трябвало е да има невероятна работоспособност, за да вмести в деконоцията това, което създаде и направи.

Акад. Димитър Мишев почина на 13 февруари 2003 г. на 70-годишна възраст. Ще го запомним с неговата последователност и прецизност в научните изследвания и в преподавателската му дейност, с голямата му култура, с етичността и с човешината му. И с мечтата му *"за времето, когато на науката и на тези, които се занимават с нея, ще бъде отделено необходимото внимание, стимулиране и финансиране"*.

ЖЕНИ В НАУКАТА

ТЕОДОРА РАЙКОВА – ПЪРВАТА ЖЕНА АСИСТЕНТ В БЪЛГАРИЯ

Любов Филипова, уредник в НПТМ

През 1918 г. през „иглените уши“ на мъжката самоувереност в преподавателския състав на Софийския университет за първи път успява да се промъкне жена! Теодора Райкова става първата жена - асистент в нашата Алма Матер.

Родена е в София през 1893 г. в семейството на химика проф. Пенчо Райков. Завършва като първенец II Софийска девическа гимназия (1911), а през 1916 г. - Софийския университет – специалност химия. Две години по-късно, само на 25-годишна възраст, Теодора Райкова е назначена за асистент в ръководената от баща ѝ Катедра по органична химия. За

нейното назначение благоприятно обстоятелство се оказват както хаосът през последната година на Първата световна война, когато мъжете са още на фронта, така и обстоятелството, че през същата година баща ѝ е и декан на Физико-математическия

факултет - факт, не без значение при наличието на традиционна съпротива на университетските власти към присъствието на жени в академичната общност. През 1925 г. Академичният съвет дори излиза с решение да назначава на вакантни длъжности жени са-

мо когато за тях няма кандидати мъже. Това решение е предмет на обсъждане и протест от страна на току-що образуваното Дружество на българките с висше образование.

Независимо от обстоятелствата, благоприятствали нейното назначаване, през 1918 г. проф. Райков се сдобива с неоченим помощник и сътрудник в научно-изследователската си работа, а Катедрата по органична химия - с всеотдаен асистент. За улеснение на студентите си през 1926 г. Теодора Райкова издава първото "Кратко ръководство по препара-

продължение от стр. 12

тивна органична химия”.

В химическата лаборатория на Софийския университет Теодора Райкова извършва самостоятелни научни изследвания, които я представят и като първата жена – научен работник в България. Още преди назначаването си тя публикува в специализирано немско списание (1917) изследването си върху редуциращото действие на хлороформа върху фелинговия реактив, което свързва с образуването на въглеокис. Това е втората научна публикация по химия на жена, възпитаник на Софийския университет, а за чест

на проф. Райков, първата публикация (1906) също е на негова студентка и сътрудник - Евгения Юркевич (една от първите жени, приети за студенти в Софийския университет през уч. 1901/1902 г.).

Научните трудове на Теодора Райкова са 12 на брой и третират аналитични и структурни въпроси. Според историографа на българската химия Мирослав Парушев нейните аналитични работи се отличават с *„оригинални хрумвания, оформени в прости и лесноизпълними методи“*. Такъв е предложението от нея метод за откриване на стронций в присъствие на барий чрез гипсов разтвор, публикуван също в немско

списание в годината на нейното назначение, който е включен през 1938 г. в издадените от Международната комисия за нови аналитични реакции и реактиви “Таблицы на реактиви за неорганичен анализ”. През 1928 г. тя първа открива специфична цветна реакция за разпознаване на американски от руски и румънски петрол. Предложението от нея метод е с голямо стопанско значение за пласирането на различните видове петрол на световния пазар. Друг неин метод - за умъртвяване на какавидите в пашкулите по химичен път, е признат за рационализация през 1953 г. Изследванията ѝ в областта на стерео-

химията на оксимите предизвикват интерес в специализирания чуждестранен печат.

През 1932 г. Теодора Райкова-Ковачева е принудена да напусне университета и заради изостряне на отношенията между “стари” и “млади” преподаватели в ръководената от баща ѝ катедра. Тя членува в Съюза на българските химици от самото му начало (1924), а след 9.IX.1944 г. – в Секцията по индустриална химия към Научно-техническите съюзи. Като член на редколегиата на сп. “Химия и индустрия” през 50-те години на миналия век тя води неговата рубрика “Научни новости”. Умира в София през 1963 г.

ПРОФ. Д-Р ЕЛИСАВЕТА КАРАМИХАЙЛОВА - ПЪРВАТА ДАМА НА БЪЛГАРСКАТА ФИЗИКА

Пенка Лазарова, секция „Физика” към СУБ

Името на проф. д-р Елисавета Карамихайлова (1897-1968) е свързано с развитието на ядрената физика в България, на която тя посвети повече от 30 години от живота си. С основание Карамихайлова може да се нарече “първата дама на българската физика”. Защото тя наистина е първа – първата жена, хабилютирано лице в най-старото висше училище в България - Софийския университет “Св. Климент Охридски” (1939); организатор на първия системен курс с практически занятия по атомна физика; основател и пръв ръководител на Катедрата по атомна физика в университета и на Лабораторията по радиоактивност във Физическия институт на Българската академия на науките; първият професор по радиоактивност и ядрена спектроскопия и първата жена – професор по физика в България.

Била е истинска “дама”, но не в светския смисъл на тази дума – аристократ по дух, човек с голяма обща култура, незлоблива, чуждачка, която се надсмивала над недостатъците си. Свободно говорела и пишела на немски, английски и френски език, подкрепяла талантливите млади учени и използвала големите си международни научни връзки, за да им издейства стипендии и специализации в чужбина. Човек с огромна духовна сила и висока етика. Много човешка топлина, грижи, знания и поощрения в работата си са получили всички, които са работили с нея.

Родена е във Виена от баща българин - известния хирург д-р Иван Карамихайлов, и майка англичанка. Следвала физика и ма-

тематика във Виенския университет, защитила там докторат, работила в Радиевия институт на Австрийската академия на науките, специализирала благодарение на спечелена с конкурс стипендия в световноизвестната Кавендишова лаборатория в Кеймбридж, член на Международното дружество на жените с висше образование (1929), пионер не само на ядрената физика, но и на радиобиологията у нас, тя посвещава целия си живот на науката.

Работила е с едни от най-големите ядрени физици в Европа: К. Пшибрам е ръководител на дисертационния ѝ труд, научни изследвания провежда съвместно и с Х. Петерсон, М. Блау, Е. Рона, Б. Карлик, Д. Ли, Ъ. Ръдърфорд и много други. Директорът на Радиевия институт проф. Стефан Майер ѝ дава през 1933 г. блестяща характеристика. Ето малка част от нея: *„...отличен ученик, както и самостоятелен и въодушевен изследовател... превзходно школувана в експерименталната и теоретична работата... ценена и обичана от всички в Радиевия институт...“*.

През всичките тези 11 години

на ползотворна научна работа и на обич и подкрепа от многобройните си приятели в чужбина, Карамихайлова не е прекъсвала връзките си с България и опитите си да се завърне и да работи в родината си. През 1939 г. най-после се осъществява мечтата ѝ – през декември с.г. тя е назначена за преподавател по “Опитна атомистика с радиоактивност” в Катедрата по опитна физика и метеорология на Софийския университет. От световноизвестните научни центрове, в които е работила - Cavendish Laboratory в Англия и Radium Institute във Виена, тя пренася не само научен опит и знания, но нещо много повече – европейския дух, култура, начин на общуване и ще предаде всичко това на своите студенти и сътрудници. Отделя голямо внимание на организацията и осъвременяването на учебния процес. Пренася в Софийския университет традициите на университетите във Виена и Cambridge да се четат не само основни, но и специални курсове по най-новите проблеми наред с основния (първи системен у нас) курс по атомна физика, чете и специални курсове по спектрален

анализ, луминесценция, радиоактивност и ядрена физика. Създава студентски научен кръжок, който става школа за българските атомни физици. Започва изследвания на естествената и изкуствената радиоактивност на природни обекти, като разработва заедно със своите сътрудници нови светлочувствителни методи - тематика, пряко свързана с практиката и днешните екологични проблеми.

Отдадена на науката, Е. Карамихайлова остава неомъжена. Но самотата не деформира характера ѝ и не я отделя от хората. С напътствия, консултации, отзивчивост и любов помага на сътрудниците си да намерят своя път в науката. Забранява им да влизат в хранилището с радиоактивните елементи, за да не се облъчат, защото са млади и животът е пред тях, радва се на успехите им и създава сред тях чувство за общност и доверие. Създава неповторима задухшеност и творческа атмосфера за младите хора около себе си. Спазвайки традициите от Виена и Cambridge, често ками на гости в дома си асистентите си и дори студенти. Разказва им за големите учени, с които е работила, за науката, за живота. Смята, че добри специалисти могат да се създадат само с любов и култура – като ги насочваш там, където ще им бъде най-интересно и където ще бъдат най-полезни. Освен научно наследство от повече от 40 труда, оставя след себе си цяла плеяда от стойностни ядрени физици, които продължават делото ѝ. И това е най-голямото признание за достойно извървения ѝ жизнен път.

АКАД. ДОЧИ ЕКСЕРОВА - МАЙКАТА, ЖЕНАТА, УЧЕНИЯТ, ЧОВЕКЪТ

Проф. д-р Ева Соколова

Случи ми се веднъж късно вечерта да зърна светлина в кабинета на академик Дочи Ексерова. Вгълбена над това, което пишеше, изненадана от посещението, тя ме покани любезно да седна до бюрото ѝ, отрупано от отворени книги, списания, ръкописи, писма. Полушеговито, полусериозно я попитах докога ще работи така усърдно, кога „ще живее...“ Тя ме погледна истински учудено и отговори: „Защо мислиш, че не живеея?! Та това е моят живот, това е моето удовол-

ствие!“ За Дочи Ексерова науката наистина е живот! И нещо повече - тя е любопитство, тя е признание,

тя е отговорност, тя е дълг!

Веднага след студентската скамейка Д. Ексерова постъпва в сек-

ция „Физикохимия на повърхностните дисперсни системи“ към Института по физикохимия на БАН. Годините се нижат, а заедно с тях - и израстването ѝ като учен. Колоидната химия - наука, колкото теоретична, толкова и свързана с реалните страни на живота, става нейна съдба. Доктор на химическите науки, професор, академик. Научните степенни и звания не идват случайно. Акад. Ексерова

продължава на стр. 14

продължение от стр. 13

ва разкрива нови закономерности в поведението на тънките течни филми, създава уникални експериментални методи за тяхното изследване, успява да свърже теорията с прилагането ѝ към редица интердисциплинарни области като нано- и биотехнологии, биомедицина. Надниква в ролята на тънките течни филми при функционирането на алвеолите и по този начин хвърля допълнителна светлина върху основния физиологичен процес - дишането. Така тя излиза от сянката на кабинетния учен и защитава ролята на науката като движеща сила в живота на съвременния човек.

Задълбочените изследвания на акад. Ексерова стават достояние на световната научна обществена чрез нейните трудове - над 180 научни публикации, две монографии, издадени в Амстердам и Москва, участие с над 100 доклада на международни научни форуми. Въпреки безкрайната си ангажираност тя разбира огромното значение на правилната стратегия при ръководенето на науката и не бяга от отговорността да участва в този процес. Д. Ексерова е член на ръководните съвети на редица международни научни организации, член е на европейската комисия „Европа срещу незрял бял дроб“, национален представител е на IUPAC по фи-

зикохимични методи и биомедицина, член е на редколегиите на редица международни научни списания. Председател е на Специализирания научен съвет по физикохимия при БАН. И с това списъкът на нейните научни и административни ангажименти не се изчерпва.

Забележително е, че тази толкова ангажирана, отдадена на науката жена със същата жар и отговорност гради и своето семейство, в което намира и хармония, и спокойствие, и разбиране, и сила. До себе си Дочи Ексерова има за съпруг, съратник, партньор в живота и в науката проф. д-р Димо Платиканов, който неотдавна получи медал на името на Хайзен-

берг от фондация „Александър фон Хумболт“. Те са навсякъде заедно - в научните съвети, на конгресните форуми, в изложбените салони, на черноморския къмпинг. До себе си има една умна и чаровна дъщеря - млад надарен архитект, осъществяваща една друга любов на Дочи - любовта към красивото, към изкуството! До себе си има и своята поредна радост - любимия внук.

Академик Дочи Ексерова - коя е тя? Ученият, съпругата, майката, бабата, ръководителят, приятелят, принципният човек, достойната българка? Всичко това е съчетано в една достойна жена, за която науката е животът!

АКАДЕМИК ВЕРА МУТАФЧИЕВА – ЕЛИТАРНИЯТ ПРОФЕСИОНАЛИСТ В СЪВРЕМЕННАТА БЪЛГАРСКА ИСТОРИОГРАФИЯ

Проф. дин Цветана Георгиева

За мнозинството българи проф. дин Вера Мутафчиева е един от големите съвременни български писатели - четен и обичан автор на романи, сценарии, мемоари. За българските историци тя е ученият, чиито трудове са базата за познанията за миналото ни във вековете на османската власт. За нас, малката група специалисти, които работим в тази област, тя е майсторът, „уста“, както се казва в професионалната ни гилдия. Всички ние, пряко или косвено, сме нейни ученици. От нейните научни трудове ние се учехме как се организира, систематизира и анализира историческата информация и как се осветляват сложни процеси, протекли в живота на българите през вековете, които поради непознаване дълго време бяха наричани „тъмни“. Научихме още нещо, което бе не по-малко важно от конкретните професионални умения. Трудовете на проф. Вера Мутафчиева и преките контакти с нея ни показаха какво означава интелектуален елит и че

въпреки превратностите на политиката България е съхранила своя интелектуален елит.

Познанията ѝ по история, литература, философия, изкуство, но и по химията, биологията, архи-

тектурата са впечатляващи. В отминалите времена тя беше един от малкото историци, който владее няколко езика, включително и мъртвия османотурски. Логическите ѝ конструкции в научните тру-

дове, романите и просто в разговорите, изписани и изказани чрез нейните специфични език и стилистика, по правило са трудно оборими.

Критичността, задължителна за професионалния историк, проф. Вера Мутафчиева съчетава със силно чувство за обществена отговорност, доказано в десетките ѝ статии, есета, интервюта в различните медии. И към всичко това трябва да прибавим нейната мъдрост - качество, което дотолкова е изчезнало в модерното общество, че дори забравяме да го споменаваме. Мъдростта на Вера Мутафчиева съчетава ценностите и знанията, в които възпитава своите деца семейството на проф. Петър Мутафчиев - един от най-големите български историци; фамилията опит, натрупан от два стари и образовани български рода; с личния ѝ интерес и любов към живота; с трудния ѝ житейски път и с Божията дарба да разбере, осмисли, оцени хората, обществото и самата себе си.

АКАД. ПЕТЯ ВАСИЛЕВА – ЛЕКАР И УЧЕН

Д-р Людмила Маринова, секция „Медицински науки“ към СУБ

През един пролетен ден в средата на шестдесетте години крехко момиче, съпътствано от висок младеж, слезе от самолета на горнооряховското летище. Пътниците на пистата, които трябваше да отпътуват с обратния курс за София, бяха малко и равнинният пейзаж изглеждаше безлюден. В тишината се чуваше свистенето на вятъра, който с голяма сила издуваше полите на момичето. Под въздушния напор слабичката стройна фигура изглеждаше още по-крехка, но - устойчива. Такъв се оказа и характерът на миловидната девойка, упътила се, току-що дипломирана, да работи като лекар в град Елена, пригравена от съпруга си. Оттогава до днес д-р Петя Василева измина професионален път, останал верен на избраната като семейно предпочитание специалност - офталмология. За да стигне през 2003 г. до престижното научно звание академик. А като дете е следвала артистичните си наклонности: занимавала се е с балет (заедно с примата на Софий-

ската опера Вера Кирова), пляла е в хор „Бодра смяна“, свирила е на пиано.

Днешната професионална висота, заедно с лечебните ангажименти, както някога вятърът на глухото провинциално летище, стоварват върху същата крехка, но издръжлива фигура напористата си сила. Д-р Петя Василева е наследила строгата на пръв поглед твърдост и непреклонност в характера на баща си - офталмолога проф. Иван Василев - и не позволява отговорностите да я прекъсват, да я отклоняват от осъществяването на всяка разумна идея!

Сега ръководи Клиниката по очни болести в Софийската болница „Света Анна“. Усъвършен-

ствала е специализираните познания в Германия и Индия, получила е магистърска степен по обществено здравеопазване в Университета „Джон Хопкинс“ в САЩ. Изследователските ѝ интереси са се спрели на експерименталната офталмология и са ѝ помогнали да овладее роговичната трансплантация в най-модерни измерения!

Нейно дело е създадената у нас Очна банка за съхраняване на роговична тъкан. С нейната програмна мисъл и лични усилия са сформирани 9 специализирани офталмологични звена. Има два мандата в ръководството на Световния съвет по офталмология. Избирането ѝ за Национален консултант по офталмология е

още един знак за професионална висота. Член е на Международната група за изучаване на увеитите, обединяваща само 28 специалисти от цял свят. През 1993 г. създава фондацията „Зрение за всички“. Заслугите ѝ са оценени от Международната агенция за борба със слепотата. „Трябва да държим сметка за тези деликатни структурно-пространствени взаимоотношения в окото! То е специфичен орган, много фин и - съвършен!, бих казала! Няма уред, който да може да се адаптира към осветлението, както окото, един милион пъти. Всички уреди в биониката, които се мъчат да наподобят зрителния орган, едва се доближават до него...“, казва проф. Петя Василева.

С нейните усилия у нас са се развили поредица нови направления в офталмологията: офталмоепидемиология, превантивна епидемиология, трансплантация на роговица. На нейната инициа-

продължава на стр. 15

продължение от стр. 14

тивност офталмологичната практика дължи сродяването си с нови методи за диагностика и лече-

ние - консервативно и хирургично. Десетки научни публикации в български и чуждестранни научни издания отразяват експерименталния и клиничния й опит.

Към тези свидетелства за системен труд се прибавя авторството и съавторството в подготовката на 12 учебника и монографии. Както сама казва, всичките й усилия

са мотивирани от непомръкващото желание да върне съприкосновението на пострадалия със светлината и Божия свят. Очевидно, този порив не е само думи!

МЛАДИТЕ В НАУКАТА

СТОЙЧО ЯЗАДЖИЕВ – ДЖЕДАЯТ АСТРОФИЗИК

Пенка Лазарова, секция „Физика” към СУБ

Като признание за българската физика в Световната година на физиката 2005 определи наградата на МОН „За особен принос в науката” за млад учен носителът й за 2005 г. - 33-годишният доц. д-р **Стойчо Язаджиев** от катедра Теоретична физика на Физическия факултет към СУ „Св. Кл. Охридски”. Престижната награда се дава за втора поредна година. Обнадеждаващ факт за бъдещето на българската наука е, че след първия носител - лекарят д-р Йордан Димитраков, отново доцент е отличен в тази категория.

Завършил средното си образование със златна значка за отличен успех и постижения в ученическите олимпиади и също с отличен успех Физическия факултет на Софийския университет, през 1997 г. Стойчо Язаджиев спечелва конкурс и става редовен докторант в катедра „Теоретична физика” на Физическия факултет. През 2000 г. защитава докторска

дисертация по теоретична и математична физика на тема „Точни решения и компактни обекти в обобщените скаларно-тензорни теории на гравитацията”, където са разработени нови методи за генериране на точни решения на обобщените уравнения на Айнщайн.

Научните приноси, изложени в дисертацията му, му спечелват поредната висока оценка и признание. Удостоен е от фондация „Св. Климент Охридски” с Ректорската награда за млад учен за 2000 г. Същата година е избран за старши асистент в катедра Теоретична физика, а през 2001 г. - за главен асистент, а от началото на 2004 г. - за доцент в катедра-

та, където чете лекции по: математични методи на физиката, теоретична астрофизика, термодинамика и статистическа физика, гравитация, теория на черните дупки.

По думите на декана на Физическия факултет доц. д-р Д. Марваков доц. Язаджиев не е само перспективен, но и вече утвърден учен. Автор е на над 35 научни публикации, повечето от които в най-реномираните международни списания (Physical Review D, Classical and Quantum Gravity, Modern Physics Letters, International Journal of Modern Physics, General Relativity and Gravitation и др.).

Основните му научни пости-

жения са свързани с разработването на нови методи за генериране на точни решения на обобщените уравнения на Айнщайн, и в частност такива, които описват черни дупки. В Интернет страницата на катедра Теоретична физика освен логично звучащите научни интереси на С. Язаджиев в областите на гравитацията, астрофизиката, космологията, теорията на струните и черните дупки е написано още и „джедайско изкуство”. На пръв поглед - шокиращо(!), но ако си припомним философията на джедаите, познаващи Силата и използващи своите възможности за защита на Галактиката от злото, няма нищо странно, че един физик е почитател на техните идеи. Защото нали учените подобно на благородните войни от сагата за междузвездните войни даряват великото знание, умиротворение и вътрешно просветление, защитават живота и са най-просветените умове на човечеството!

Убеждението, че прогресът на всяка страна и народ е неизменно свързан с развитието на науката, определя вниманието на фондация „Еврика” към младите изследователи и тяхната научна дейност. Всяка година съвместно с Висшата атестационна комисия към Министерския съвет фондацията връчва наградата „За постижения в науката” на млади учени (до 35 години), с която се отдава заслужено признание на творчеството на достойни млади български изследователи.

15-ят носител на престижната награда е **д-р Роман Кирилов Романски** от Клиниката по пластична, възстановителна и естетична хирургия - Университетска болница „Александровска”.

Д-р Роман Романски е роден през 1973 г. в гр. София. През 1997 г. завършва с научната степен „магистър” Медицински университет - София. Като студент заради отличен успех е бил стипендиант на фондация „Еврика”. От 1998 до 2001 г. е асистент към катедра Анатомия и хистология

Д-Р РОМАН РОМАНСКИ – ЛАУРЕАТ НА ФОНДАЦИЯ „ЕВРИКА” 2005

Инж. Григор Цанков, програмен директор на фондация „Еврика”

на Медицински университет - София, а от 2001 до 2004 г. - редовен докторант към катедра Ортопедия и травматология на Медицински университет – София.

Д-р Романски е участвал в колективи по научни проекти, финансирани от Националния фонд „Научни изследвания”, а през 2003-2004 г. печели проект за млади научни изследователи на Медицински университет – София. През 2000 г. печели стипендия към Европейската федерация по морфология – Кьолн, Германия. Професионалните му интереси са насочени към микрохирургията, хирургията на ръката и

невроанатомията.

Д-р Романски получи съвместната награда на фондация „Еврика” и Висшата атестационна комисия при Министерския съвет за отличната защита на дисертационен труд на тема „Микрохирургични аспекти на реконструктивната хирургия в областта на ръката”, за което му е присъдена научно-образователната степен „доктор”. В своя труд д-р Романски изследва съвременното лечение на травматичните увреждания на ръката, съчетани с невъзвратима загуба на тъкани и в частност - микрохирургичните реконструкции посредством различни видове свободен

тъканен трансфер и микросъдовия трансфер на пръсти от ходилото на ръката. Основната цел е на базата на приложението и анализа на резултатите от използваните микрохирургични реконструктивни методи на лечение при тежко увредената ръка да се изгради рационален терапевтичен алгоритъм, а така също и да се извърши експериментално морфологично изследване на ролята на нискомолекулните хепарини върху съдовата анастомоза. Във връзка с темата на дисертационния си труд д-р Р. Романски има 5 публикации в пълен обем и 3 - като отпечатани резюмета на доклади.

„Изненадан и поласкан съм от тази награда, която означава изключително много за мен. Тя е стимул за всички млади учени, докторанти, колеги. На всички тях пожелавам да запазят вярата и постоянството в научната работа.” - заяви лауреатът на наградата на фондация „Еврика” за постижения в науката за 2005 г.

Центрове за мобилност на учените в България

Център за мобилност на учените: Софийски университет, бул. Цариградско шосе №125, блок 2 ет. 3, 1113 София, тел.: +359 2 971 35 09, факс: +359 2 971 35 43, mobility@fmi.uni-sofia.bg

Център за интелектуална собственост: УНСС, Студентски град „Хр. Ботев”, 1700 София, тел. 02 962-56-37, centerip@unwe.acad.bg

Отдел Международно сътрудничество и мобилност: Русенски университет, ул. Студентска №8, 7017 гр. Русе, тел/факс: 082 845362, ird@ru.acad.bg

Тракийски университет – ДИПКУ: ул. Армийска №9, 6000 гр. Стара Загора, тел./факс 042 64 70 45, mobility_rc_sz@yahoo.com

Технически университет Варна: ул. Студентска №1, 9010 гр. Варна, тел./факс: 052 302 442, ia@ms3.tu-varna.acad.bg

СВЕТЛИН НАКОВ – НОСИТЕЛЯТ НА ПРЕЗИДЕНТСКАТА НАГРАДА „ДЖОН АТАНАСОВ“

Петра Лазарова

Светлин Накров е вторият носител на годишната президентска награда „Джон Атанасов“ за постижения в развитието на информационното общество, учредена от г-н Г. Първанов през 2003 г. Номиниран бе за участие и в първата надпревара, когато след „фотофиниш“, по изказа на президента, престижния приз спечели неговият брат Преслав. Освен статуетката – реплика на паметника на Джон Атанасов в София, открит в чест на 100-годишнината на учения, грамота и парична сума, Светлин получи и материална награда – преносим компютър, осигурена от спонсорите - фирма DELL и „Майкрософт – България“.

Светлин приема престижната награда като голямо признание за труда си и мотивация за нови по-големи успехи. Пътят му към нея започва с успехите му още като ученик в кръжок по програмиране във Велико Търново, където е роден през 1980 г., и продължава с националната диплома за отличен успех от Природо-математическата гимназия „Васил Друмев“, медалите от национални ученически олимпиади по информатика, две национални студентски олимпиади по програмиране, две балкански и две международни олимпиади по информатика; победи в още над 30 други национални състезания по програмиране в периода 1994-2001 г.

Една година преди да получи бакалавърска степен по информатика в СУ „Св. Кл. Охридски“, Светлин става хоноруван лектор по програмиране и анализ на компютърни алгоритми, мрежова сигурност, Интернет програмиране и др. в Софийския университет, както е и до днес. Понастоящем е и докторант по информатика към СУ „Св. Климент Охридски“, където работи по проблемите на т.нар. „естествен интелект“. Като председател на Българската асоциация на разработчиците на софтуер (БАРС) със свои съмишленици се опитва да създаде школа за професионално обучение по програмиране, която да обучава студенти за българската софтуерна индустрия. Като научен сътрудник за Net Framework, Microsoft Research,

Великобритания, разработва научни проекти, свързани с цифровото подписване на документи и с приложението на информационните технологии в помощ на изследователите – лингвисти, както и води курсове по програмиране, в които споделя опита си със студенти.

Светлин смята, че за да станеш добър програмист, трябва да имаш правилно, логическо и алгоритмично мислене; да умееш да приемаш мнението на другите, да умееш да се съобразяваш с тях и да работиш в кооперация с тях, а не срещу тях; да следиш постоянно развитието на съвременните софтуерни технологии, за да имаш поглед над тях, като се фокусираш в дълбочина в тези от тях, които в момента използваш. Автор е на книга и на много

статии и научни публикации в областта на софтуера. Изнася семинарни лекции на различни форуми и събития, в които споделя своя опит и разбирания. Многобройните му интереси, умения и дейности са отразени в личния му уеб сайт: <http://www.nakov.com>.

Обича природата и екстремните преживявания. Разтоварва се от натрупаното напрежение през седмицата с „пещернячество“ - активен член е на клуб „Кейвинг“. Пещерите го карат да забравя компютрите, технологиите и проблемите от реалния свят и да се наслаждава на изживяването. Интересува се и от психология и физика, въпреки че няма достатъчно време за тях. Като всеки нормален млад човек ходи на партита и излиза с момичета. Смята, че щастието идва не само от успехите в професионален план, но и от преживяванията в личен план - то се състои в малките хубави неща, които ти се случват. А на него се случват - следователно е щастлив!

Светлин Накров е оптимист. Той вярва, че ако гледаш оптимистично на света, и той е оптимистичен спрямо теб. Никога не се задоволява с постигнатото - той винаги се бори за повече. Смята, че всеки трябва да отстоява идеите си и да развива таланта си, защото няма нищо по-сладко от това, сам да реализираш мечтите си.

*Отличникът е отличник във всяко отношение.
В уравнението на живота намира вярното решение.
Без съмнение се справя във всяко направление.
С каквото и да се захване, от фенките си среща одобрение.
А те му викат, че е симпатичен, романтичен,
понякога е неприличен, тип нетипичен,
И от всяка яка фенка е обичан, защото е различен.
Отличникът е с романтична нагласа - гадже първа класа.
Не му е нужна мускулна маса за украса.
Отличникът е по-добър от други - тоест различен.
Умее да живее живота си личен,
така както на него му е кеф,
не някой друг, а той сам си е шеф.
Да бъдеш отличник, не означава да си зубрач.
Истинският отличник е опитен играч.*

Ивайло Недялков

В деня на смъртта на Алфред Нобел - 10 декември, когато в Стокхолм бяха удостоявани с Нобеловите награди едни от най-великите умове на човечеството, паралелно в София, за впечатляващи академични постижения и широки интереси в науката и обществото, двама български студенти станаха лауреати на Мини Нобеловите награди за 2005 г. Церемонията по награждаването им беше организирана от Посолството на Кралство Швеция у нас и представителствата на водещи шведски компании в България.

Завършилата Варненския медицински университет Даниела Иванова бе отличена за постигнати високи успехи в изучаването на медицината, а студентът от Техническият университет – София, Ивайло Недялков получи Мини Нобеловата награда по физика в областта на информационните и

аерокосмическите технологии. Наградата включва стипендия за специализация в Стокхолм, където през втората половина на октомври лауреатите ще имат възможност да посетят някои от най-известните шведски университети и международни компании, ще могат да обогатят знанията си и да открият нови перспективи за научно развитие.

Може би фактът, че се е родил на 14 март - датата, на която се е родил и Айнщайн, е предопределил и академичните постижения и личните качества на **Ивайло Недялков**. Третокурсникът от ТУ – София, специалност индустриално инженерство, с обучение на английски език, и първокурсник с втора специалност - физика, във Физическия факултет на СУ „Св. Кл. Охридски“ е роден през 1985 г. във Варна в семейството на математици. Сякаш е създаден да

ИВАЙЛО НЕДЯЛКОВ - ОТЛИЧНИКЪТ

Лидия Недекова,
Технически университет - София

бъде отличник - в английската гимназия във Варна, в университета, в Републиканската олимпиада по физика, организирана от Департамента по приложна физика (ДПФ) в ТУ - София, в която печели първи места две поредни години... Интелигентен и забавен, надарен с много умения, с изключително креативно и оригинално мислене, силно мотивиран, с тези думи преподаватели описват Ивайло. „Неговата креативност е най-важното нещо, което трябва да се каже, когато го оценяваме“, казва неговият учител по английски език, впечатлен от работата на Ивайло върху полета на самолетите, която той представя в края на първата си година в гимназията. Младият мининобелист отлично владее английския език, проявява широки интереси в областта на науката и обществото, активен член е на международната студентска асоциация ABSEMES.

Най-добър пример за неговите качества и способности на млад учен е мултимедийна презентация на тема „Физика на полета“, представена по време на Седмичата на физиката, проведена в ТУ – София. В презентацията се разглежда „Издигането и дрейфа“ (хори-

зонтално движение по права линия – по инерция), разгледани като частен случай на подземната сила, а също са отбелязани и две често допускани грешки, отнасящи се до принципа на Бернули. Лесна за разбиране, презентацията е подкрепена от експериментална част, а също така и с няколко саморъчно направени графики и анимации. Взаимствайки елементи от кинематографията и напояйки по форма на филм с различни действащи лица и определена фабула, Ивайло изпълнява задачата си със сполучливо чувство за хумор. По този начин той е разбран и приет от аудиторията.

Добрите му резултати се забелязват не само в академичните среди. Те правят впечатление на продуцентите в телевизионното шоу „Красавицата и отличникът“, които го канят за участие в този социален експеримент. Откриват го по данните на MENSA, на която е член. Може би за първи път в живота си не спечелва първото място, но това не зависеше само от него, пък и не е от голямо значение.

продължение от стр. 16

Студентът притежава забележителни лични качества. Общува с лекота на практика с всеки - от колегите, имащи затруднения с физиката - до водещи световноизвестни учени; от академичната

общност - до рап обществото. Удоволствие е за всеки да го познава, защото е интелигентен, дружелюбен, адаптивен и притежава отлично чувство за хумор. Ивайло беше член на българската делегация на откриването на Световната година на физиката в Париж

(януари 2005) и се върна с много снимки с Нобелови лауреати, направи добри контакти и спечели нови приятели - от Хонконг, Коста Рика и Полша.

Ивайло Недялков е уникален студент, той не просто е любопитен към света около себе си и про-

явява разностранни интереси и занимания, но се стреми да бъде най-добрият във всяко едно от тях. Не се лишава от нищо, но и не прекалява с нищо - търси баланс и непрекъснато се допълва. Такъв е той - отличникът!

На 17 юни в Будапеща (Унгария) се проведе 11-тото изложение *ExpoScience* за ученически научни проекти. То се организира от Унгарската асоциация за популярна наука - *Kossuth*, клуб TIT и фондация *Urania* за популярна наука. Започнало през 1995 г. като унгарски конкурс за научни проекти, от две години *ExpoScience* има международен характер и на него се канят отличили се проекти от страните-членки на организацията за популяризиране на науката сред младежта *Perif*, в която членува и България. За втора година събитието се провежда в международен формат, а България за пръв път взима участие в него. Одобрените за участие от специално жури след конкурса „Млади таланти“ български проекти са „Интерфейс за физични експерименти“ (<http://bozhko.atSPACE.com/demophyscomers.html>) на Божидар Стефанов от СОУ „Иван Вазов“ - Плевен, и образователната историческа игра „Златен век 3D“ (<http://www.game2make.com/>) на Лъчезар Отравов и Виолин Илиев от ПГ по туризъм, също от Плевен.

Интерфейсът за физични ек-

БОЖИДАР СТЕФАНОВ: УЧЕНИКЪТ НА „ТИ“ С КОМПЮТРИТЕ

сперименти, създаден от Божидар Стефанов, представлява устройство, което се свързва към компютър и дава възможност за управление на различни устройства, за провеждане на експерименти в часовете по физика. Заедно със самото устройство има и софтуер, който позволява програмирането му и управлението на самите експерименти. Лесната работа с устройството и удобният му софтуер го правят подходящо за употреба както в часовете по физика, така и къщи. А ето как авторът на виртуалното помагало по физика се представя в Интернет сайта си: <http://bozhko.atSPACE.com/index.html>.

Здравейте и добре дошли в моя сайт!

Казвам се Божидар Стефанов и съм от град Плевен. В момента съм на 17 години и нещо (навършвам 18 през юни тази година) и

съм 12-ти клас в плевенското СОУ „Иван Вазов“, където съм в паралелка по биология. Компютрите са основното ми хоби от няколко години насам - започнах да се занимавам с това още от преди да имам първия си компютър (около 98-ма година), като по онова време се занимавах предимно с аналогова и цифрова електроника, а след като се сдобих с него, започнах да програмирам на Logo и QBasic. От около година и нещо програмирам на Visual Basic 6, който научих специално заради българската олимпиада по ИТ, която се провежда всяка година. При мен всичко започна с една книга, която прочетох за три дни и която препоръчвам на всички, които също искат да започнат с този език - „Visual Basic 6 - Ръководство на програмиста“, на автора Уолъс Уанг. Днес едва година и нещо по-късно нещата са

съвсем различни за мен - мога да правя програми за всичко, за което ми потръбват - имам 5 програми, публично достояние, награди от 12 национални и международни състезания, а на последното БАИТ Експо взех участие, на сборния образователен щанд, където представих две от моите разработки. Може да изтеглите мои програми в раздела „Моите програми“.

Когато не програмирам, все още обичам да се занимавам с електроника. Също обичам да пиша за софтуер и хардуер - пиша за сп. „Download.BG“ и до този момент имам 3 публикувани статии, но започнах със статия в приложение към PC World. Когато изобщо не ми се занимава с горните две неща обичам да включа някой компютър от колекцията ми и да поиграя някоя стара DOS игра или да си припомня славните времена на Norton Commander и DOS 6.22, а също и да прочета нещо интересно за компютърна история в Интернет.

(По материали от www.democrit.com)

УЧЕНИ – СТИХОТВОРЦИ

ОДА a la GRAND ТРИТИХ В СТИЛА НА „ЛИТР НА ТРИХ“

Не помним други прецеденти - трима **член-кореспонденти на БАН** избра от института **БАК – инстанция прочута!** И повод туй е днес за радост, че тримата са знак за младост житейска, творческа, научна, не знаят що е тема скучна... Да започнем ред по ред с кратък творчески портрет във градация растяща (по възраст, все си е блестяща) ведно със (както му е ред) виртуален GRAND букет:

❖ Първо цвете – карамфил - за приятеля ни мил: професор **Дренски Веселин**, реши проблемите не един и два във *алгебри матрични на Ли* (за него симпатични); за *тъждествата полиномни* заслугите му са огромни, подхожда там комбинаторно проблеми “бори” неуморно. За него няма али-бали: *С монономни идеали, експоненти, логаритми танцува* Веско в буйни ритми; дори *неасоциативни* за него те са атрактивни!

Прилага фини механизми при *ендо- и автоморфизми на матрици генерични* - приносите пак епични! Като автор и редактор Във *Math-society* е фактор: със *PI- и алгебри свободни-успехите* – международни. Да не говорим (*not to mention*) за *Gelfand-Kirillov dimension*, че и енциклопедични статии твори отлични.

❖ Второ цвете – скромна роза е за докторът **Хорозов Емил**, че гдет’ и да се лута по света, той в института като в свидна родна къща пак с любов си се завръща. Неговите публикации жънат вредом адмирации: С важни нови теореми за *Ноймановите проблеми*, на *полета бифуркации*, и *версални деформации*, за *смущения махални*, за *Хамилтонови системи*, той акъла ти ще вземе... Във *алгебрите биспектрални*, и явления *дуални*

във *системи интегрални*, или *диференциални*, и в контексти *полиномни* - приносите не са скромни! За *Хамилтониан кубичен Проблем на Хилберт*, автентичен, и на *Арнолд*, в стил епичен Хорозов смело атакува - колегията ни ликува!

❖ Трето цвете – ярък гербер, символ е на строгий Цербер, достойно е за GRAND директор, целенасочен като вектор! **Додуневков** е **Стефан** туй И нека всеки днес да чуй, че даже и със много дини под мишницата веч години Стефан славно днес се справя и да ни радва не забравя! На института главатар, на кодирането цар, на СМБ-то председател, на семинари пръв създател, килифарският левент е пресен член-кореспондент. За него няма катаклизми – превръща ги в *автоморфизми*; с елегантността на граф засенчва всеки криптограф; *Kissing numbers* конструира,

Самодуално той кодира; Код - и *селф-комплиментарен*, за него е елементарен! Дори размерната девета От Стефан вече е превзета!

Но нещо много характерно, за тримата герои верно е, че даже като грандсолисти и гастролиращи артисти в математическата сфера - те изграждат нова ера. Не само член-кореспонденти, те са видни диригенти на математически таланти, че студенти, аспиранти превръщат в истински гиганти – вдъхновяват публикации и обират куп овации... И на изток, и на запад с възхищение ги зяпат...

Да вдигнем днес за тях ний чаши със пожеланията наши: *Да са бодри, здрави, живи, вдъхновени, талантливи още много дни блажени!* Ред-колеги вдъхновени.

Ст.н.с. д-р Евгения Сендова,
Институт по математика и информатика – БАН

100 ГОДИНИ J.V.A.

„И рече Бог: да бъде разум!
И появи се John Vincent Atanasoff.”
На Дж. В. Атанасов - открил компютъра ABC
Бл. Хр. Сендов - открил Откривателя J.V.A.

Дали е **John** или пък е **Иван**?
По-важното е, че е **Атанасов**,
че българската кръв кипеше в него,
че беше горд със своя произход,
и че твореше за Човешкия ни род...

И ние, българите, първи го открихме!
Със много Обич и Признателност дарихме
и с най-високия си орден наградихме!
След дългите години на мълчание
получи... и световното признание!?

„Баща на електронния компютър”
или пък „Електронен Прометей”?
Наричат го и „Инженер-конструктор”,
„Информационен гений” - Корифей,
преобразил човешкото съзнание.

Не знам кое е точното название.
Най-вярно е, че той **John Vincent Atanasoff**
е свръх изобретател - откривател,
прекрасен, умен и добър Човек
и Гордостта на двадесети век!

Проф. д-н Колю Минков,
Институт по механика и биомеханика към БАН,
председател на Експертния съвет за млади учени към БАН.
Дърво на обичта. София, 2005

* Athanasios = безсмъртен; Vincent = непобедим

Към учените

Мили учени колеги,
Догодина, до амина!
Много берекет да има:
Договори с чужбина,
Публикации, цитати,
Отзиви и реферати,
Пълни с идеи чанти,
Защитили докторанти,
Експертизи, консултации,
Масови специализации
У нас и във чужбина.
Догодина, до амина!

нека СУБ да процъфтява,
гордо име да развява,
на конгреси по света,
но и в нашата страна,
да го търсят от емисии,
министерства и комисии,
с лекции да се прослави
и стандарта да оправи!
Мили учени колеги,
Здраве само нека има!
Догодина, до амина!

Ст.н.с. д-фн **Искра Арсенова**,
Център по наукознание и
история на науката към БАН

И през новото столетие,
с успех и достолепие,

Опит

Опитваш се да вникнеш
в същността на проблема,
по който някой дълго време
ден и нощ работил и четял.

Стремял се някак да го осветли,
но светлината по-далечна става,
когато човек се постаравя
да я докосне или доближи.

И аз се мъча да я приближа,
но все не се отдава, не се отдава.
И от мен, уви, тя се отдалечава,
замъглява и скрива се дори...

Ст.н.с. I ст. д-н **Климентина Николова Демиревска**,
Институт по физиология на растенията „Акад. М. Попов”

ЩАСТИЕ

На този свят ний идваме сами
и пак сами от него си отиваме,
а в промеждутъка на отброените ни дни,
ако не сме сами - щастливи сме!

Щастливи сме през детските си дни
от ласкавата майчина ръка погалени!
Щастливи сме през бурни младини,
щом от любов със огън сме запалени!

Със щастие обсипва ни и зрелостта,
ако и с мъдрост и с търпение ни надарява.
Щастливи сме от щастието на своите деца,
но най-щастливи сме с душите си неостаряващи!

17.11.2004 г.
София

Доц. д-р **Елена Кашчиева**,
ръководител на катедра Физика към ХТМУ

ИМЕНА ЗА ЦЯЛ ЖИВОТ

Своя роден край, кой го не знай?
Кой не помни образа майчин любим
или пък да забрави бащин дом,
па макар и скрит в полите на Ком.

Учителката първа, има ли някой да не спомня.
Има ли, има ли човек на широката земя
или народ, който да не знае своя произход.
Не може да има живот без вода и човек без род.

Име любимо - майчино или на учителката първа -
та нали и двете, от ранни години детински
ни научиха да произнасяме и да вписваме
в тетрадките ни бели имена най-истински.

Майка, род, бащин дом, народ...
Имена, които се помнят от всички.
Това са първите имена за цял живот.
Имена, скъпи за всеки, живял на този свят.

Проф. д-сн **Кирил Богданов**,
Лесотехнически университет
(Нитрам лирик). Огън неугаснал. София, 1995

Дали съм така старомодна –
в началото на нашия век,
била съм, ми казаха, сродна
със стар романтичен човек.

Била съм, ми казаха, книжна,
Пред вятъра нов неподвижна,
Не внасям в стиха си наука
И щял да повехне от скука.

Не пиша във термини нови,
Защо да ги търся сега,
Отдавна у мен са готови
И мога да пиша така:

Със мисли в забързани ритми
Все търся за мен алгоритми,
Със тях в лабиринтите бродя,
Но всичко дали ще обходя?

Случайна ли грешка ще вземе
Успеха в последния ход,
Не стига компютърно време,
Не стига и този живот!

Но друга е мойта поука –
Че термин не прави наука,
Дори и за нея да пиша,
В стиха ми човекът ще диша.

Когато и той да живее,
Където и той да лети,
Романтика в него ще пее
И вечно ще светят звезди.

Стихът ми за пориви, грешки,
и с простите думи човешки
към хората път да открие,
пък шлагер кажете го вие.

Денка **Куцарова**, доктор по математика,
преподавател в САЩ (Department of Mathematics, The University
of Illinois at Urbana-Champaign Urbana

Из стихосбирката „Ако страхуваш се да страдаш”,
Ориен Ек, 1992

Нилс Бор: Съществуват толкова сериозни неща, че за тях може да се говори само с хумор.

Исак Нютон: Ако съм видял по-далеч от другите, то е защото бях стъпил на раменете на гиганти.

Гаус: Математиците са стъпили взаимно на раменете си...

Хал Абелсон: Ако не съм успял да видя по-далеч от другите, то е защото гиганти бяха стъпили на раменете ми.

Пол Ердьош: Математикът е устройство за трансформиране на кафе в теореми.

Уточнение (на Сендова Жени): Американското кафе не става и за лему...

Фон Нойман: Млади момко, в математиката човек не разбира нещата, само свиква с тях...

Гьоте: Математиците са като французите – каквото и да им кажеш, те го превеждат на собствения си език и оттук нататък то означава нещо съвсем различно.

Ханс Ландолт: Физиците работят с добри методи и с лоши вещества, химиците – с лоши методи и с добри вещества, а физикохимиците - с лоши методи и с лоши вещества.

Попитали Хилберт за един от неговите бивши ученици

- Ах, онзи ли? - спомнил си Хилберт.

- Той стана поет. За математиката той имаше твърде малко въображение.

Един от основоположниците на квантовата механика - Макс Планк, на младини отишъл при 70-годишния професор Филип Жоли и му казал, че е решил да се занимава с теоретична физика.

- Млади човече - отвърнал му известния учен, - защо искате да зачерните живота си - теоретичната физика в основни линии е вече завършена... Струва ли си да се захващате с такава безперспективна работа?

Прочутият руски математик Чебишев трябвало да изнесе лекция в Париж, озаглавена: "Върху задачата на оптималното разкрояване". Заглавието привлякло най-добрите парижки модисти. Когато залата се напълнила до краен предел, Чебишев започнал с думите: "Без загуба на общността можем да приемем човешкото тяло за идеална сфера." След това встъпление модните дизайнери напуснали възмутени...

Разказват, че след като внимателно проучила менюто в едно кафене и не намерила любимия си "чист черен чай", Еми Нютер, известна немска математичка, се обърнала към сервитьора с думите:

- Чаша чай с ром, ако обичате, но без рома.

Сервитьорът приел поръчката невъзмутимо и след малко се върнал с виновна усмивка:

- Извинете много, драга госпожо, но в момента нямаме ром. Може ли да поръчате чай без нещо друго...

Дъщерята на съпрузите Кюри - Ева Кюри, разказва, че Мария и Пиер Кюри били в Лондон на голям прием. По ръцете на Мария, разядени от киселини, нямало нито едно украшение - дори венчална халка. А дамите наоколо сияели от брилянти. Мария с искрено удоволствие разглеждала тоалетите и украшенията:

- Не предполагам, че съществуват такива скъпоценности - обърнала се тя към мъжа си.

- А пък аз изчислявах колко лаборатории са могли да бъдат построени от тези скъровища - уморено казал Пиер.

Изключителната разсеяност на Нютон била широко известна. За това свидетелства и писмото, което ученият написал на един свой приятел, офицер:

- Тук всички говорят, че си удържал победа в две сражения, а в третото си бил убит. Напиши ми истина ли е това? Ти нали знаеш как би ме огорчила твоята смърт.

Ампер бил известен със своята разсеяност. Разказват, че веднъж той със съсредоточен вид варил три минути в гореща вода своя часовник, докато държал яйцето в ръката си.

Веднъж на излизане от къщи Ампер поставил на вратата на дома си следния надпис: „Господин Ампер не е въкъщи. Елате надвечер.” След около час той се върнал въкъщи и като прочел надписа, отишъл да се разхожда до мръкване.

Друг случай. Вървял Ампер по улицата и както винаги, правел наум сложни пресмятания. Никак не се удивил, когато пред него се появила прекрасна черна дъска, спокойно извадил от сюртука си тебешир и започнал да записва резултатите. Той не се учудил и когато дъската започнала да се движи напред, тръгнал след нея, наложило се и да побяга.

Оказало се, че той е взел за дъска задната стена на една карета.

Гей-Люсак си поръчал в Германия стъклени съдове за своята лаборатория. За да се избегне твърде високото мито при вноса им, приелят на Гей-Люсак - Хумболт, обявил съдържанието на стъкленици-

те: „Внимание! Немски въздух.”

Така съдовете се превърнали в опаковка, а съдържанието им - обикновен въздух, не фигурирало в тарифните справочници. Благодарение на тази хитрост съдовете били внесени във Франция без мито.

Фридрих Велики обичал да се шегува с учеността на професорите. Веднъж запитал в Академията на науките защо чаша, пълна с шампанско, дава по-ясен звън, отколкото ако е пълна с бургундско вино. От името на академиките взел думата професор Шулцер:

- Ваше величество, членовете на Академията съжаляват, че не могат да отговорят на Вашия въпрос, защото малките им запласти не позволяват да направят опита.

Известният френски физик и електротехник Марсел Депре, който присъствал на тържественото закриване на автомобилната изложба в Париж през 1896 г., предложил тост за бъдещия автомобил, който ще достига скорост 60 километра в час.

В отговор един известен тогава автомобилен конструктор недоволно казал: "Защо винаги ще се намери някой, който със своите глупави предсказания ще развали цялото тържество?"

Студентите от Мюнхенския университет невинаги слушали с внимание лекциите на големия физик Рънтген. Често в неговия час имало шум. Веднъж Рънтген изгубил търпение и отправил забележка:

- Ако господата, които сега разговарят помежду си, преминават в състояние на онези студенти, които спят на моите лекции, това безспорно ще се посрещне със задоволство от студентите, които са дошли тук, за да слушат лекциите ми.

Еми Нютер, автор на знаменитата теорема, свързваща законите за запълване с пространствено-времевите симетрии, дълго време не могла да получи званието доцент, само защото е жена.

- Може ли жена да бъде доцент? Та нали след това би станала професор и член на университетския сенат? А редно ли е жена да участва в сената? - мотивирали отказа си маститите учени.

На това възражение известният математик Хилберт се противопоставил с думите:

- Но господата, сенатът не е баня и аз не виждам защо жена да не може да влезе в него.

В детството си Херц проявявал много големи способности. За каквото и да се залавял, при него все се получавало успешно. Казват, че когато станал знаменитост, неговият наставник, който го обучавал за работа със струг, със съжаление отбелязал: "Жалко, от него можеше да стане отличен стругар."

През 1967 г. във Филаделфия решили да отбележат по достоен и оригинален начин 261-та годишнина от раждането на Бенджамин Франклин, човекът, който "отне мълнията от небето и властта от тираните". За тържествата била опечена грандиозна юбилейна торта, в която поставили 261 свещи. Свещите били електрически, при това били запалени с особено електронно устройство, което сработвало при залавяне на лъчи от звездата Гама на съзвездие Андромеда, разположена на 261 светлинни години от Земята. Лъчите, запалили свещите на юбилейната торта, са били напуснали своята звезда в годината на раждането на Франклин - преди 261 години!

Максуел съчинявал стихотворения. Значително място в неговото поетично творчество заемат лиричните стихотворения. Ето заглавията на някои от тях: "Доказателство за нецелесъобразността от четене на лекции през ноември"; "Проблемите на динамиката - хумористично решение на диференциалното уравнение"; "Лекция по фи-

продължение от стр. 19

зика за млади жени - място на действието - уютна стаичка, тема на лекцията - огледален галванометър на Томсън, аудитория - един човек”.

Публикуваните стихотворения Максвел подписвал с псевдонима dp/dt.

Една позната помолила Алберт Айнщайн й позвъни по телефона,но предупредила, че номерът много трудно се запомня: 24361.

- И какво е трудното тук? - учудил се Айнщайн.- Две дузини и 19 на квадрат.

В началото на научната кариера на Алберт Айнщайн един журналист попитал госпожа Айнщайн, какво мисли тя за своя мъж.

- Моят мъж е гений! - казала госпожа Айнщайн. - Той умее да прави абсолютно всичко освен пари.

- Никак не мога да си намеря помощник - оплакал се Едисон на Айнщайн.

- Всеки ден идват млади хора, но нито един не подхожда.

- А как определи тяхната годност? - заинтересувал се Айнщайн. Едисон му показал лист с въпроси.

- Който отговори на тях, той ще ми стане помощник.

”Колко мили има от Ню Йорк до Чикаго?” - прочел Айнщайн и отговорил: ”Трябва да се погледне в железопътния справочник. ”От какво се прави неръждаемата стомана?” - ”Това може да се узнае от справочника по металознание.”

Като хвърлил поглед на останалите въпроси, Айнщайн казал:

- Без да чакам отказ, сам снемam кандидатурата си.

Една вечер Ръдърфорд се отбил в лабораторията. Въпреки че било късно, в лабораторията, наведен над проблемите, седял един от неговите многобройни ученици.

- Какво правите толкова късно? - попитал Ръдърфорд .

- Работа - последвал отговор.

- А какво правите през деня?

- Работа, разбира се –отговорил ученикът.

- И сутрин рано също работите?

- Да, професоре, и сутрин работа - потвърдил ученикът,като разчитал да чуе похвала от устата на знаменития учен.

Ръдърфорд се намръщил и раздражено попитал:

- Слушайте, а кога мислите?

Научна класификация:

Ако е зелено и мърда, това е биология;

ако вони, е химия;

ако не работи, е физика.

Закопи за запазване:

В Природата нищо не се губи, но всичко се хаби.

В Природата нищо не се губи, защото все някой ще го намери.

Когато нещата се подобряват, нещо ще се влоши!

За да не правиш нищо, трябва да си нещо.

Класически закони:

Закон на Архимед: Всяко тяло, потопено във вода, може да се смята за загубено, ако не изплува на повърхността.

Закон за гравитацията: Предметите падат така, че да причинят максимални щети.

Закон за термодинамиката: Оставени на себе си, нещата вървят от зле към по-зле.

Закон на Ом: Още не утвърден от ВАК, защото не е публикуван в престижно списание.

“Златно правило” на механиката: Ако не си намажеш, няма да ядеш!

Правило на лявата ръка: Да не знае какво прави дясната.

Главен закон за движението: Все пак прътите не трябва да бъдат повече от колелата.

Съавтор на законите и класификацията:
проф. дфн Никола Балабанов

Биолозите се мислят за биохимици, биохимиците се мислят за химици, химиците се мислят за физикохимици, физикохимиците се мислят за физици, физиците се мислят за богове, а Бог всъщност е математик.

(А Вие за какъв се мислите?)

Инженерите смятат, че уравненията им са апроксимация на реалността. Физиците мислят, че реалността е апроксимация на уравненията им. А на математиците не им пука.

Има 10 вида хора - такива, които разбират двоичната бройна система, и останалите.

ТЕОРИЯ НА ТЕЛЕФОННИТЕ НОМЕРА

Ако попитате теоретичен физик за телефонния му номер, той ще ви каже, че може да бъде получен като тривиално следствие от уравненията на Максвел.

Ако попитате експериментален физик за телефонния му номер, той ще ви каже, че засега може да ви го каже с точност до първите 4 значещи цифри.

Ако попитате астрофизик за телефонния му номер, той ще ви каже, че е от порядъка на 10 на шеста степен.

Ако попитате статистик за телефонния му номер, той ще ви каже средния брой на телефонните абонати.

Ако попитате информатик за телефонния му номер, той ще ви предложи програма, която опитва всеки възможен номер, докато падне на неговия.

Ако попитате специалист по теория на апроксимациите за телефонния му номер, той ще ви каже неговото хаусдорфово приближение.

Ако попитате специалист по теория на вероятностите за телефонния му номер, той ще ви каже, че номерът, който си спомня, е верен с вероятност, по-малка от 1. (Но дори това да излезе верният номер, с вероятност единица ще ви свържат с грешен номер.)

П.П. Впрочем известният математик проф. Ярослав Тагамлицки отговаряше на въпроса за телефонния му номер така: „О, драги студенти, как мога да го знам, като никога не ми се е налагало да се обаждам на себе си...”

П.П.П. А ако искате да ми пратите някоя занимателна телефонна история, използвайте електронния ми адрес: jenny@math.bas.bg, защото все още нямам телефон (този път не се шегувам).

КУЛТУРНИ ИНТЕРЕСИ

Веднъж в живота си и тя се спря пред пълна с книги, лъскава витрина. Но нищо интересно не съзря, освен лицето си гримирано и начервено, в стъклото отразено. Доволно се усмихна и отмина.

СПРАВЕДЛИВОСТ ПО НАШЕНСКИ

Съдиите, прокурорите пълнят с балами затворите. Под носа им адвокатите все измъкват тарикатите.

ВИП ПЕРСОНА

Мярката за влияние и сила е в марката на автомобила.

ВЪЗДИШКА

Младост, младост, пролет мила - в сърце - любов, в мишци - сила. Младост, младост, дни щастливи, на безгрижие и радост. Где остана моя младост?

Проф. д-р Байчо Панев,
секция „Правни науки” към СУБ

Ако искате още забавни истории, смехонаука, шеги и т.н. – изобщо да се забавлявате, ви препоръчваме книгите “Физиците се шегуват”, “Физиците продължават да се шегуват”, “И все пак ... физиците се шегуват” (автор Никола Балабанов), “Химиците се забавляват” (автор Божан Делийски), “Анекдоти за велики личности” . Ще ви бъдем благодарни, ако допълните този списък.

РЕДАКЦИОННА КОЛЕГИЯ: чл.-кор. Стефан Воденичаров (гл. редактор); акад. Александър Александров; ст.н.с. д-р Боян Димитров; ст.н.с. дфн Искра Арсенова; чл.-кор. дфн Михаил Виденов; ст.н.с. I ст. д-н Борис Йовчев; д-р Людмила Маринова; ст.н.с. д-р Виолета Мирчева; чл.-кор. дфн Емилия Пернишка; проф. дфн Димитър Пушкарков; Пенка Лазарова (отг. секретар).

КОРЕКТОР: Виолета Андреева; КОМПЮТЪРНО ОФОРМЛЕНИЕ: Светослав Димов

ПЕЧАТНИЦА НА СЪЮЗА НА УЧЕНИТЕ В БЪЛГАРИЯ

Съюз на учените в България, 1505 София, бул. “Мадрид” №39, тел. (02) 943 30 22; факс: 944 15 90; e-mail: lazarova@usb-bg.org; http://www.usb-bg.org